

KİTAP KRİTİĞİ

Emrah Safa GÜRKAN

BUNU HERKES BİLİR

-Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-

Kronik Kitap, İstanbul 2021. (ss. 304)¹

Kritiği Yapan: Sümeyra ÇALIŞKAN*

Atıf: ÇALIŞKAN, S. (2021). Kitap Kritiği: Emrah Safa GÜRKAN, *Bunu Herkes Bilir –Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-*, İMGELEM, 5 (8): 89-124.

Citation: ÇALIŞKAN, S. (2021). Book Review: Emrah Safa GÜRKAN, *Everyone knows that –Correct Answers to Fals Questions in History*, İMGELEM, 5 (8): 89-124.

Başvuru / Received: 20 Mayıs/May 2021.

Kabul / Accepted: 01 Temmuz / July 2021.

Kitap Kritiği/Book Review.

Kitap ilk kez 2020 yılı Ocak ayında basılmış olup bu çalışmada 2021 yılına ait altıncı baskısı değerlendirilmiştir. Kitap “tarihteki yanlış sorulara doğru cevaplar” alt başlığıyla okuyucuya sunulurken en büyük argümanlarını indirgemeci olmama ve yüzeysellikten sakınarak tarihe yaklaşma olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşımı yetkinlikle uygulayabilmek kaydıyla kuşkusuz Türkiye’de tarih ilmine katkı sağlamak için dikkate alınması gereken bir ölçüt olarak hayli değerlidir. Bununla birlikte bu çalışmada kritik çalışmasında ülkemizde gelenekselleşmiş olan kitap özetlenme ve tabiri caizse güzellemesini gerçekleştirmenin aksine gerçek bir kritik ortaya koyma amaçlanmıştır zira bu türden çalışmaların tarih ilmine katkı sağlayacağı açıktır. Kitabın yazarı Türkiye’de üretilen genel yüksek lisans tezlerinin üzerinde olmayan bir yüksek lisans tezi ile Osmanlı istihbaratı üzerine doktora tezi sahibi ve Osmanlı korsanları üzerine bir kitabı ve genellikle bu bağlamlarda makaleleri olan bir doçent doktordur.

Kitap 13 bölümden oluşmakta ve geniş konuları ele almaktadır. Bundan dolayı uzmanlığımla aşığı için bazı bölümler değerlendirilmeyerek ilmî bir sorumlulukla hareket edilmiştir. Bunun yanında devam eden çalışmalarımıyla ilgili olmaları ve çok fazla gördüğüm eksiklik ve hataların bütününe değinmek hayli geniş bir alan gerektireceğinden bu çalışmada en dikkate değer noktalar ele alınmıştır.

Kitabın ilk bölümünün başlığı; “*Osmanlı Neden Tarihin Tozlu raflarına Kalktı? Kadının Fendi Sultanı Yendi mi?*” şeklindedir. Temelde Osmanlı kadın sultanlarının Avrupa’da ve

¹ İlkelerini çok kıymetli bulduğum İMGELEM Dergisi ve değerli Editörü Doç. Dr. Musa Yavuz ALPTEKİN’e sabrı ve ilgisi için müteşekkirim.

* Tarih Felsefesi ve Yeniçağ Tarihi uzmanı, AHBV İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Doktora öğrencisi, E-posta: skepticalmodest@gmail.com , ORCID Number: [0000-0002-2728-1821](https://orcid.org/0000-0002-2728-1821)

Rusya’da yönetim erkine gelmiş kadınlar ile kıyasına dayanarak Avrupa’da kadın sultanların başarılarına tarihten anekdotlar vererek “*Osmanlı yıkılışına*” sebep olmadıklarını keskin bir tutumla iddia edilmektedir. Bu yaklaşım tarihsel olarak iki yönüyle büyük sıkıntı ve çıkmaz taşıyor. İlki Osmanlı kadın sultaları-validelerin etkin olduğu dönemler zaten yıkılış dönemine ait olgu olmaması hasebiyle yıkılışa sebep gösterilerek hata yapılıyor ardından yıkılışa sebep olmadığı malumun ilamında bulunuluyor. İkinci ve daha önemlisi ise kıyas edilen İngiliz Kraliçeleri Elizabeth, Mary, Rus İmparatoriçesi Katerina gibi tarihi şahsiyetlerin sadece “*kadın*” olmaları yani tek cihetlerinden hareket ederek üstünkörü bir kıyasa başvuruluyor. Bugün sıklıkla “background” yani arka plan denen geçmişler, vasıflar, etkiler gibi birçok cihet yok sayılarak tekdüze bir bakışla sadece “kadın” olmaları cihetiyle değerlendiriliyor. Açıklamak gerekirse yazarın zikrettiği kadın hükümlerlerinden biri olan Catherine de Medicis’in Floransa’nın Medici hanedanından ve Papa’nın akrabası olduğu, Fransa’da Protestan katliamında bu geçmişinin, inancının, bağlılığının da etkisinin bulunduğu örneği verilebilir. Üstelik başarılı Avrupa kadın yöneticilerin örnekleri “*kadının başarılı olabileceği*” çıkarımına olanak verebilir ancak bu Osmanlı yönetimindeki yahut başka bir ülkedeki kadın hükümdarların da başarılı olduğu neticesini veremeyecek bir mantık hatasıdır. (zira tarih özellikle olgulara dayanmayan mantık yürütmelerle irdelenemez) Nitekim Osmanlı kadın sultanlarından başarılı olanlar da zarar verenler de olmuştur. Kraliçe Mary İngiltere için başarısızlık addedilir, Catherine Medicis Papalık etkisiyle Huguenotlara karşı kanlı politika uygulamakla itham edilir (URL-1) yani bütünüyle başarı ve istikrar da getirdikleri de pek iddia edilemez ama bundan yola çıkılmadığı gibi yazarın mantık dışı hamletmesine de başvurulamaz. Batı’da 11. yüzyıldan itibaren Avrupa’da hanedanlar arası izdivaç ile politik-siyasi amaçlar maksatlanmış olması ve söz konusu tarihî şahsiyetlerin buna göre eğitim sahibi-saraylarda yetiştirilmiş olmaları, izdivaçlar kurulması, dönemlerinin metinlerinden, siyasi gelişmelerin doğrudan içerisinde olmaları, politikayı bu yönde etkilemiş olmaları gerçeği gözardı edilemez zira tarih kaba genellemelerle anlaşılabilir. Bu mantık, başarısız kadın hükümdarların listesini sunup kadınlar başaramaz karşı anlayışını da üstü örtük kabul eder. Yazarın saydığı birçok isme tek tek değinmek bu çalışmanın hacmini aşmaktadır ancak Nurbanu Sultan ve Darüssade ağası Gazanfer Ağa’nın Sokollu’yu² bertaraf etmede önemli etkisi olduğu ve yararsız bir Safevi seferi

² Yazar “*güçlü bir sadrazamın sarayda yarattığı sıkıntı*” “*adeta imparatorluğu tek başına yöneten*” olarak ifade etse de Sokollu meselesi onun gücünden değil ona karşı olanların hizip-mücadelesinden kaynaklanmıştır, saraydan bir hizip rahatsız olmuştur (Kara 2010, Kütükoğlu 2021) ancak saray bütünüyle karşı değildir, Sultan Murad’ın bu hizbin karşı olan yönünde olması ağırlığı değiştirmiştir ancak sarayda “bütünüyle” karşılık yahut korku söz konusu değildir. İlaveten Sokollu’nun İmparatorluğun merkezinde etkin olması söz konusudur ki Fatih’ten beri sadrazamlara verilen yetkinin bir parçası olup Sokollu’ya has görünmüyor. Yazarın Sokollu karşıtı

açıldığı gerçeği mevcuttur. Safiye Sultan'ın Nurbanu Sultan'ın aksine Venedikli olmamasına rağmen önemli bir meblağ etkisiyle Venedik'e ait Girit'e seferi önlediği gerçeği ve yazarın "*tam da bu sebepten diyerek öne çıkardığı*" çocuk yaşta padişahlar olgusunun önünü açan Şehzade Mahmud'un katlinde etkisi olduğu da bir kenara bırakılamaz. Yani çocuk sultanların önünü açan sebep de buradadır; saray içi hizipleşmelerdir ki yetkin bir tarihçinin sebepler zincirinde sebebin sebebini de görmesi gereken ve beklenen bir vasıftır. Avrupa kısmı ise daha kompleks bir konudur ve evlilikler bizzat siyaset tayin edici olarak gerçekleştirilir.³ Ayrıca devlet işlerine daha fazla özendirilir ve "*saray*"da yetişmiş olmalarının birçok getirisi mevcuttur. Örnek olarak Büyük Katerina'nın Avrupa aydınlanmasını Rusya'da yayılmasına ilk elden sebep olacak bilgi, kültür ve arka plana ve Avrupa politikasındaki gidişatın bilgisine sahip olduğunu, Kanlı Mary'nin yine Avrupa'daki durum ve Katolik ve İspanyol oluşuna göre Habsburg-Papalık yönünde politika izlediğini hatırlatmak kâfi görünmektedir. Osmanlı kadınları ise çeşitli belde-mecralardan, esaretten vs. geliyorlar ve sarayın dengelerini, hizipleri dahi saraya girmelerinden itibaren öğrenmeye başlıyorlar yani her dönem ve her insan için gerekli birikimi de geç ediniyor dolayısıyla onlar gibi en başından izdivaca ve gidilecek saraya göre hazırlanmıyorlar ki bu durumun önemsiz olduğunu iddia etmek tarihi olguları çeşitli maksatlar için tahrif etmek olur. Şayet sadece kadınlık kıyas, eğitim-hazırlık arka planı önemsiz ise "*yazarın yerine başka bir erkek de üniversitede ders verebilir*" yüzeysel mantığına çıkmak hayli kolay gözükmektedir. Yazar her ne kadar "*Osmanlıların çektikleri sıkıntıların başmüsebbibinin kadınlar olduğu sonucuna varmakta zorlanılmamıştır*" dese de bu ifade abartılı olduğu kadar yekpare bir bakış ve bugünden etkilenmiş yahut bugüne hitap edecek biçimde spekülatif bir yargıdır. Kadın sultanlara yönelik suçlayıcılık bütün Osmanlı hanedan kadınları için kullanılmadığı gibi tamamı da suçlayıcılık olmayıp birtakım olgulara da tekabül etmektedirler. Kösem Sultan'ın 4.Mehmet'i de tahttan indirme için kurduğu tertip ve en belirgin görülen olaylardan olan

literatürü baz alarak eleştirisiz ele aldığı anlaşılıyor (S. 16). "*Devamında merkezde daha dengeli güç dağılımı kendini gösterecek*" ifadesinin de tahrif edilmiş bilginin doğal olarak dayanaksız çıkarımıdır. Bugünün siyasi literatürüyle değerlendirildiği çok açık zira Osmanlı İmparatorluğu 19.yüzyılın sonuna dek yaygın olduğu biçimiyle "monarşi"dir, buna aşağıda yer verilecektir. Sultan Murad'ın sadrazamlığı kaldırması değil tedbir amaçlı eylemi mevcut ve bu da Sokollu'nun maddi, izdivaç ve uzun süreli yönetimde bulunmuş olmanın getirileridir (Kara 2010).³ Osmanlı kuruluş dönemlerinde de benzer hanedan evlilikleri gerçekleşmiştir (Bkz: Kara) ve yazarın Yıldırım Bayezid'in eşi ile Hürrem Sultan itibarıyla başlayıp Turhan Sultan'a dek devam eden önemli bir çatışma yaratan sürecin arasındaki padişah anneleri-kızlarını ve Turhan Sultan'dan sonraki dönemlerde Osmanlı kronik yazarlarının "*hedef almadıkları*" "*yıkılışın müsebbibi*" saymadıklarını gerçeğini gözardı etmekte yahut ayırdında bulunmamaktadır. Osmanlı kroniklerinin birçok konuda sessiz kalırken bu noktalara değinmiş olmaları da kolay kolay yabana atılabilecek bir durum olmasa gerektir. Devletteki sarsıntıların kadınlara hamledilmiş olduğu düşüncesi oluşabilse de bu Yıldırım Bayezid'in eşinden Hürrem Sultan'a dek geçen sürede kadınlara pek atıf yapılmamış olması da önemli bir olguya işaret eder. Osmanlı kroniklerini eleştirel okumak ayrı bir metotken bütünüyle gerçek-dışı kabul etmek kifayetsiz bir metoda dahi tekabül etmemektedir.

hiziplerin yeniçeri-sipahi yani askerî kuvvetleri kullanmaktan çekinmemeleri İstanbul'daki kargaşanın müzakere ile dindirilemediğini de açıklar. Kendisinin yer verdiği 1.Bayezid döneminden Hürrem Sultan'a dek kadınlar için olumsuz yargıda pek bulunulmamıştır, kroniklerinin bütün kadın sultanlar için değil olgusal olarak dahli bulunan kadın sultan-valideler için geçerliyken, Turhan Sultan ise oldukça müspet anılır. Ayrıca bugün kadına yönelmiş şiddet ve cinayetlerin sıklıklarının yarattığı-yaratması gereken duyarlılık tarihe yaklaşımda tahrife neden olmamalıdır ve söz konusu tarihlerdeki “kadın”ların tamamı yekpare iyi eylemişlerdir, neticeleri müsbet olmuştur denemez. Konunun uzmanı olan Leslie Peirce Harem konusunda sancağa çıkma uygulamasının son bulmasıyla İstanbul'da- sarayda hizip çatışmasında merkez rol oynayarak karışıklıklarda payı olanların olduğunu teslim eder. Söz konusu kıyas “*tarihe kaliteli bakma*”ya faydalı olmadığı gibi analitik yahut “tarihte ne oldu”yu açıklayıcı değildir. Birçok yerde vurguladığı “kompleks” durumu tek cihete indirgemek, bu çağın dürtüleriyle hareket ederek tarihi değerlendirmektir. Yazarın “*çocuk yaştaki sultanlar*” sıralaması da çekişmelerden kaynaklanmış, 1.İbrahim'in tahta çıkması da bu bozulmanın neticesi olmuştur⁴ ve şehzade katli olmadığı anlamına gelmemektedir. Yazarın haremde okul olduğu “*iddiasının abartı olduğu*”na dair ifadesi ayakları olgulara değmeyen spekülasyon tarihe örnek teşkil eder gibidir zira konunun uzmanı Leslie Peirce⁵ saray kadınlarının sarayda eğitimden geçtiğini kaydeder⁶ ki burada anakronik olarak “okul” adını vermek dışında bir hata gözükmemektedir, tarih konusunda mahir olanlar için elbette eğitim-okul'un 19.yüzyıl ve sonrasında teşkilatlanma ve müfredatına sahip olmadığını açıklamaya lüzum yoktur. Bu konuda sahip bulun(ma)duğu “araştırma”larının değil kanaatinin uzmanlık payesi altında lanse etmesi de tarihçilik değil, tarihi inanç alanı hâline getirmektir. Aynı yaklaşım yazarın Fatih'in hümaniter olmadığı tezi için de geçerlidir.

Bu başlık altındaki bir diğer tez olan bu dönemde devletlerin “*hükümdarın şahsından bağımsız bir süreklilik sağlandığı*” (s.13) ise özellikle bu ve 19.yüzyıla dahi ait bir olgu değildir. İngiltere'de 8. Henry Protestan inancı benimsemesiyle bütün düzenlemeleri buna göre yapacak, Kraliçe Mary Katolik olduğundan destekçilerini yönetime hâkim kılarak Katolik egemenliğini tesis edecek, Elizabeth ise tam aksini yapıp Protestanlık bağlamında düzenleyecektir. Bütün bu

⁴ Yazar kitapla ilgili katıldığı bir programda Sultan İbrahim'in ruhsal sağlığı sebebiyle tahttan indirilme, isyanların “demokrasi” bağlamında savunur ki Sultan İbrahim'in tahta çıkması bütün bu rekabetlerin neticesi olduğunu gözden geçirir, istisnai bir kişilik olarak Sultan İbrahim hadisesindeki koşulları genellemekle yönetsel hataya gark olmaktan kurtulamaz.

⁵ Yazar kaynakçaya eserin künyesini eklemişse de karşı çıkışına olgusal kanıt yahut araştırma neticesiyle delil sunmaz.

⁶ Peirce eserinde farklı bağlamlarda tekrar eder ve özellikle s.193-199'da geniş bilgi verir (Peirce 2012: 193-199).

düzenlemeler “sembolik” olmadığı açık, ayrıca Habsburg İmparatoru ve Alman Prenslüklerinin tamamı Westfalya ile kralın mezhebinin hükmettikleri nüfusa dayatacaklardır. Bu bağlamda yazar Fransa Kralı 14.Loui'nin “*devlet benim*” ifadesini kullanmadığının belirtse de uygulamada güçlü bir monark olarak hüküm sürmesi olgusu tarihçilerin değerlendirmesindedir (Wiesner-Hanks 2016: 445-447).⁷ Bu türden bir ifadenin kendisine atfedilmesi dahi bazı durumları değerlendirilir kılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed de “devlet benim” dememiştir ancak keskin uygulamalarıyla önemli değişiklikleri gerçekleştirmiştir. 17. yüzyılda Rusya’da Petro ve adı Büyük Friedrich’siz anılmayan Prusya, 19. yüzyıla “Victoria Çağı” adını verdiren İngiliz Kraliçesi ve politikalarından bağımsız (Victoria ahlakı), Osmanlı ittifak politikasını uygulayan Kayzer Wilhelm’siz anlatılamaz ki bu örneklerin maksadı asla “*sembolik*” kalmadıklarıdır.⁸ Yalnız Fransız devrimine hamledilemeyecek bir örnek de Napoleon Bonaparte’dır. İngiltere ve İskoçya’da kralların asla sembolik olmadığına dair 16.yüzyılın ortalarından 17.yüzyılın sonuna dek yaşanan gerilim ve devrimler de yazarın tezini çürütmektedir (Tilly 2015). Charles Tilly⁹ yapılmış araştırmalardan faydalanarak hazırladığı eserinde 17. ve 18 yüzyılda Avrupa’da hanedanların ne denli güçlenerek merkezi güçlerini artırdıklarını tekrar tekrar vurgular. Yetkin bir araştırmacı olan Donald Quataert de “*Monarkların iktidarlarını pekiştirdiği Batı ve Orta Avrupa’daki gidişatın tersine bir durumdu bu*”, “*birçok kıta Avrupası devletinde, gücün monarkın elinde toplandığı bir anda Osmanlı siyasal yapısı..gücü hükümdarın elinden aldı*”ğına işaret eder (Quataert 2004: 68/82). Şurası açıktır ki 1622 büyük hailesi ile Osmanlı yönetimi öncesine ve Avrupa’ya nazaran bir kayıp yaşamıştır, bu sadece yazarın kavradığı gibi bir adam-yöneticinin öldürülmesi değil “saltanat-hanedan” erkinin gaspıdır, andığı kadın sultanlar da hanedanlıkları bağlamında eylemişlerdir. Ufak bir akıl yürütmeye İngiliz donanmasının her sıkıntıda kral-kraliçe değiştirdiğini kabul

⁷ Bu olgu diğer Avrupa “monarşileri” için de geçerlidir. *Hanks’ın ifadesiyle “ister bir kralın elinde bulunuyor olsun ister bir temsilciler meclisiyle paylaşılıyor olsun “merkezî otorite güçlenmekteydi; hükümet bürokrasisi genişlemeye devam ediyordu”* Üstelik 14. Loui’den önce Fransa’da bu süreç 1598’de güçlenerek sürmekteydi /Fronde isyanları sırasında kraliyete cephe alan risaleler kralın gücünde indirime gidilmesini talep etmiyor bir baba olarak görevlerini tam yerine getirmediğini söylüyorlardı/ 14. Louis askeriyeinin her yönüyle ilgileniyor albaylığa ve daha üst rütbelere atanacak bütün subayları kendisi belirliyordu (Wiesner-Hanks 2016: 446/459-460/463).

Buradan hareketle Bürokratik yapının gelişmesiyle monarşi otoritesinin zıt olmadığına altını çizmek elzem görünüyor.

⁸ Yazar Avrupalı kadın kraliçelerden söz ederken “*bir istikrar sembolü olarak kraliçenin oynadığı rol kolay kolay azımsanamaz*” savını getirirken sancağa çıkma usulünün kalkmasıyla tamamı payitahtta kalacak olan kadın sultanların rekabetlerinin “istikrarsız”lıklar getirdiğini bir köşeye itiverir yani tezini desteklediği durumda sembolden fazla, başka bölümdeki savını desteklemek için sembol olarak konumlandırmaktan çekince duymaz.

⁹ Kendi kitabımda farklı yoldan çıkarsadığım Lutherciliğin Habsburg karşıtlığı olgusuna bu kitapta henüz karşılaştığımı bu vesileyle ifade etmeyi etik sorumluluk olarak görüyorum. Ancak benim araştırmam da farklı yönler olduğunu, farklı bilgilerden hareketle farklı neticeleri edindiğimi belirtmem gerekir.

etsek tarihte yer alacak “Büyük Britanya’nın da güçlkle ortaya çıkmasına yol açacağı açıktır. Roma’nın sıkıntılı zamanlarında bir “diktatör”e cevaz vermesi, İngiliz “interregnum” döneminde Thomas Cromwell’in hüküm sürmesi kabaca ekseriyetle 20.yüzyıla dek varolan yönetim yapısının eski temelleri ve makul bulunan gerekçeleri olduğunu hatırlatır. “2. Osman, 4. Murad,2.Mustafa gibi kendini göstermek ve idareyi direkt olarak ele almak isteyen padişahlar hep müesses nizamın tepkisiyle karşılaşacaktır” savının “hangi müesses nizam” sorusunu sordurmaması mümkün değildir. 1595 yılında 3.Murad’ın ölümüne kadar gelişme aşamalarıyla oluşmuş mevcut nizama karşın 1622 ile saltanat erkini gasp etme arasındaki ve sonrasındaki düzen ne kadar “müesses”tir sorusu ortaya çıkar. Esasen bu da adı geçen hükümdarların kendi erklerini yeniden elde etme maksadı taşıdıklarını ifade eder. Bu bağlamda yazar diğer bir değerlendirmesinde “devlet”e dair kavrayışını sorgulatmaması olanaksız bir duruma düşüyor. Çünkü yazar Osmanlı zaafını açıklama çabasını “devleti kutsal gören bir anlayış gücün paylaşılması yönündeki tüm girişimleri suçlama ile kabahatin İslam dininde aranması, hızlı Batılılaşmayı sebep olarak gören görüşleri “dünyanın hiçbir yerinde teveccüh görmeyecek seviyede indirgemeci olan basit argümanlar” (s.39) olarak konumlandırmaktadır. İlk olarak “dünyanın hiçbir yerinde teveccüh görmeyeceği” ifadesi tarihi edebîleştiren bir abartılı spekülâtif yargı ve ispata muhtaç bir kanaattir. Mübalağa ile sav güçlendirme metoduna başvurmuş görünüyor ki kitaptaki yegane örneği bu konuda değil. İkinci olarak hızlı Batılılaşma tezi 19.yüzyılın olgusuyken diğer ikisi önceki yüzyıllara aittir. Bu argümanların “devlet idaresine odaklanması ve uzun süreli bir geri kalma sürecini sadece siyaset ve savaşla açıklamaya çalışmaları”¹⁰ tezi de kifayetsiz görünmektedir ki aşağıda açıklanacaktır. İlaveten bu yaklaşımların dünya paradigmaları içinde ele alınmadığını savunur ancak kendisinin aldığı da pek savunulamaz. Öncelikle “dünya paradigması” ifadesi olmayan bir duruma tekabül eder zira söz konusu yüzyıllarda dünya üzerinde geçerli tek tip bir yapı nâmevcuttur, dünya Avrupa’dan ibaret olmadığına göre Aborjinler ile kıyas mı yapmak gerekecektir? Osmanlılara karşı Avrupa devletlerinin genel durumuna da yukarıda yer verilmiştir. Burada “devlet”ten bağımsız bir açıklamanın mümkün olamayacağını Avrupa’dan örneklerle açıklamak devlete dair algılarının sorgulanması gerektiğini açıklamak için yerinde olacaktır. İlk örneğimiz Felemenk-Hollandalılardır ve Habsburg-Fransa’ya karşı kendilerini işgalden koruyacak hükümdara sahip olma yoluna gitmişler, ticaret-burjuvazi-toprak sahipleri ve zanaatkârlar

¹⁰ Burada bu açıklamaların siyasi görüşe göre şekillendiğine dair tanısı da büyük oranda spekülâiftir. Bir örnek olarak Charles Tilly de 1826 Vaka-yı Hayriye adı verilen olay için “gücü muazzam bir biçimde ele geçiren yeniçerilere karşı” ifadesini kullanır. İlaveten çağdaş Fransa ve İngiltere’de 17.yüzyıl boyunca hanedanın otoritesinden ayrı ordular ilga edilmiştir (Tilly 2015).

büyük bir ticaret devleti olmadan önce “*devlet yönetimini ele geçirmişlerdir*” (Tilly 2015:81-142). İngiltere’de 8. Henry parlamento’ya başvurmayı gücünü artırmanın bir yolu olarak kullanmış, büyük lordların askerî gücünü sınırlandırmış,¹¹ özel kişilere ait kaleleri ve kiliseleri kendine bağlamış, önde gelenleri denetime almış ve hükümet yetkilerini genişletmiştir ancak bu bölgesel ve yerel güçlerin kısmi özerkliğine zarar vermemiş “*silahlı kuvvetler üzerinde önemli denetim sağlanmış*” “*güçlü bir kral-kraliçe, (asla sembolik değil!) devlet maliyesini de büyük ölçüde gözetim altında tutan güçlü bir parlamento...*” ile İngiltere büyük bir güç olmuştur. İskoçya’daki hâkimiyet ise kraliyet ailesinin evliliklerinden bağımsız olmamıştır. Parlamento Lordlar ve Avam Kamara’sından oluşmuş Lordlar kamarası soylularla (reformdan evvel olan) kiliseyi temsil ederken Avam kamarası toprak sahibi gentry ile önde gelen tüccarlardan oluşmuştur (Tilly 2015, 148-149). Hulâsa tüccar ve toprak sahiplerinin “*devlet aygıtında etkin olmadan*” varlıklarını genişletme ve güçlenmesi “*dünya paradigmasında*” da mümkün görünmemektedir ve görüldüğü üzere güç bölüşümü mevcuttur ancak askerî gücün elindeki şiddet araçlarının tekeliyle ve isyanlarla kendinde toplaması¹² bambaşka bir durumdur. Bu “güç bölüşümü” değil askerî güçle yani şiddet önceliğiyle gücü kendine almaktır. Dolayısıyla yazarın başka bağlamda ifade ettiği “*ekonomik olarak verimli sınıfların çıkarlarını korumayı şiar edinmiş İngiltere, Hollanda Fransa gibi ülkeler..*” (s.102) çıkarımı da olgusal olarak tarih-dışıdır. Bu sınıflar devlet aygıtına hâkim olmuşlardır. Fransa’da ise devlet özellikle 14. Loui’nin politikası olarak soyluların vergi verme isteksizliğine karşı ticari faaliyetleri destekleme, gemi yapımı ve pek çok alana sübvans etme, ticari şirketler açma, ticaret filosunu geliştirme vb. politikalar izlemiştir (Wiesner-Hanks 2016: 463). Savaş hususundaki ifadesi (“*devlet idaresine odaklanması ve uzun süreli bir geri kalma sürecini sadece siyaset ve savaşla açıklamaya çalışmaları*”) ise bütün tarihi bir kenara iten türdendir. Bu konuda bir örnek vermek kâfi olabilir. Bu da 1588 yılında İspanyol yenilmez armadasına İngiltere tarafından yaşatılan mağlubiyet ile Britanya’nın Habsburg tasallutuna darbe vurarak okyanus ötesi güç olma yoluna girmesi ve Fransa karşısındaki Trafalgar zaferiyle büyük bir emperyal güç olduğu yüzyılda “*üzerine güneş batmayan imparatorluk*” olma yolunda önemli bir gücü bertaraf etmesidir. En

¹¹ Osmanlı’da ise payitahttaki bir askeri güç tam aksini yapmıştır. Yazarın sıklıkla yinelediği 18. yüzyılın sonunda yaygınlık kazanan “*Gücün paylaşımı*” olgusu bütün imparatorlukta etkin güçlerle paylaşılması başka bir durumken payitahtta konumlanmış askerî bir zümrenin “*ele geçirmesi*” ise bambaşka bir durumdur. İnsan topluluklarının genelinin aksine sahip bulunulan askeri gücüyle gasp etmeyi “*gücün paylaşımı*” olarak konumlandırma hayli ironik bir durumdur.

¹² Üstelik Osmanlı yönetiminin bilhassa Macaristan’da göze batan yerel güç odaklarına önemli özerklik tanımış olmaları, yerel güçleri bertaraf etmemiş olmaları “*gücün paylaşılmadığı*” anlamını mı vermektedir? Napoleon’un Mısır işgali ve İngiliz etkinliği döneminde bertaraf edilmemiş yerel Mısır beylerinin nasıl etkin oldukları konuya vakıf olanların bildikleri bir durumdur

nihayetinde görölmesi artık daha kolay olacağı gibi 1622 ile başlayıp 1826 ile son bulan “*gücün paylaşımı*” olarak konumlandırılan ama esasen yeniçeri ve ulemada “yoğunlaşması” Osmanlı yönetiminde tahribe yol açmıştır.¹³

Diğer bir hatalı yaklaşımlı 17. yüzyılın isyanlarını Küçük buzul çağ ile açıklayıp Çin, Fransa’dan örnekler verilmesidir (s.17) ancak çoğu tarihçi bu türden isyanları küçük buzul çağıyla açıklamamaktadır, bu bir açıklamadan fazlası değildir zira küçük buzul çağ 1675 yılına dek sürmüştür ama öyle görünüyor ki Turhan Sultan’ın politikaları ve Köprölüler Küçük Buzul Çağa da nizam vermişlerdir! Bu türden yaklaşımların bir üst boyutu “*yıldızların hareketi*”dir, münecimlere danışmak ta tarih metodolojisine eklenmesi gerekecektir. Doğa olaylarının insanları etkilemesi reddedilemez ancak özellikle isyanlar gibi insan kaynaklı olayların yıkımların, hatalı politikaların ağırlığı bu yolla hafifletilemez. Bu türden yaklaşımlar tarihte “*eyleyen insanı*” gözardı ederek 1595 ile başlayan Celali isyanlarındaki yönetim kademelerindeki hataları da hata sınıfından çıkarır. Neden bazı zümrelerin isyana katıldıklarını ancak bazılarının katılmadıklarını, payitahtta neden bazılarının destek verip neden vermediğini kat’i olarak açıklamadığı gibi sosyolojinin alanını büyük oranda iklime vererek indirgemeci hükümlere yol açar. Tarih felsefesi konusunda Hegel’in pek de kabul görmeyen “dünya tını” gibi insan eylemlerini devre dışı bırakan, önemini hafifseyen yaklaşımlar tarih ilmini derinleştirmede kifayetsiz olmuşlardır. Oysa iklim değişimi olmadan da isyanların olduğu tarihin genelgeçer bir olgusudur. Örnek verilen Fransa’daki Fronde isyanından önce ve sonra onca isyan vardır; İngiltere’de, Rusya’da da öncesi ve sonrası ve hatta önceki yüzyıllarda da mevcuttur ve genellikle sosyolojik ve siyasi sebepli olarak değerlendirilirler ve benzer durum özellikle 2. Bayezid dönemi için de geçerlidir. Doğa olaylarının insanı etkilemesi bir olguyken “neden farklı eyledikleri” çoklukla ayrı olgulara tekabül ederler.

Paylaşılamayan İktidar: Darbeci Yeniçeriler, Allah’ın Gölgesi Sultanlar ve Bir “İkinci İmparatorluk (s.21)

Bu bölümde ise lise tarih ders kitabından farksız bir açıklamayla “*doğal sınırlarına ulaşmış bir imparatorluk*” olduğu ifadesi açıklayıcı değildir zira Rusya’nın Baltık, Polonya, Osmanlı toprakları, Japonya, Çin’de faaliyet göstermesine engel olmayan “*doğal sınırlar*” muhayyel bir

¹³ Virginia Aksan Osmanlı askeri sistemindeki disiplinsizlik ile Avusturya ve özellikle Rus Çarlığını karşılaştırdığında 18.yüzyılda dahi bu “*güç paylaşımı*”nın tahrib edici etkilerine etkileyici biçimde yer verir(Aksan 2017: 168-218). Ayrıca Aksan’ın “*Osmanlı’nın kendi uleması üzerindeki denetim kaybı, savaş meydanlarındaki kayıplar kadar büyük bir tehdidi temsil ediyordu*” (Aksan 2017: 33) tespitine kanaatimce katılmamak neredeyse mümkün değil.

kabuldür. Fransa ve Britanya'nın Amerika'da Afrika'da Hindistan'da, Çin'de varlığına engel olmayan “doğal sınır” Osmanlıların karşısına dikilmiş olmasa gerek. Ufak bir akıl yürütmeye Macaristan'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmese bugün bazı görüşlerin de bunu doğal sınırla açıklayacağı açıktır. İlaveten Habsburglar da doğal sınırlardan muaf olacak ki 19.yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlıların takıldığı doğal sınırı atlayıp Balkanlara sarkma imkânı bulmuştur.

Yazar yine bu başlık altında Osmanlıların 1683 kuşatmasından sonra ağır toprak kayıpları yaşamasının abartılmaması gerektiğini ifade ederek “*Avusturya, Lehistan, Papalık, Venedik, Rusya ile ittifakından olduğunu*” açıklamaktadır ancak ittifakın bu kadar çok müttefiki olmasına karşın en önemli-etkili fiili eyleyeni Avusturya olmuştur. Papalığın askerî katkısı azdır, bu tarihe dek çoğunlukla destek vermiştir ancak neticeyi değiştirebilecek orana sahip olmamıştır (Çalışkan 2018). Lehistan'ın 1699 anlaşmasına kadar süreçteki savaşa büyük ordularla sürekli katılımı azdır. Osmanlılar ağırlıkla Avusturya'ya karşı savaşmış ve en ağır mağlubiyetlerini de Avusturya karşısında almıştır (İnalçık 2015: 190/ 205-300). Nitekim 18 yüzyılın başında önce Rus Çarlığı ardından Venedik'e açılan seferden herhangi bir çekince duyulmamış ancak Avusturya'ya açıklamalar yapıp sefir gönderilerek savaşa girmemesi sağlanmaya çalışılmıştır (Aksan 2017: 106-107). Osmanlı savaşlarındaki mağlubiyetler uzun süredir hâkimiyetinde olan topraklarda olmuştur, lojistik uzaklık için örnek verilen Eugene de Savoy'un eylemlerinde olduğu gibi hâkimiyetinde bulunmayan toprağa saldırma ile benzer durumu teşkil etmezler. Viyana kuşatmasının bu cihet sebebiyle sıkıntılı olduğu doğrudur ancak bunu Osmanlı kronikleri de ifade etmektedir. Yazarın kaynak olarak işaret ettiği Virginia Aksan 1768 savaşına gelindiğinde lojistik katkının zaten yitirilmiş olduğunu yani ihmalin olduğunu yazar ki bu da bütünüyle yitirilmediği şerhiyledir yani bu savaşla yitirildiğini ifade etmemiştir (Aksan 2017: 155).

Yazar, 1683 ve 1774 arasında alınan mağlubiyetler için “gerileme alametleri” olarak görülmemeli der ve (s.23) “*en güçlü dönemlerinde de savaş kaybedildiğini*” işaret ederek Ankara savaşını örnek verir ancak bu kıyas yerinde değildir. Zira Ankara savaşıyla kısa sürede ele geçirilmiş bölgelerin aynı hızla yitirilmesi söz konusudur, 1529 Mohaç'tan beri elde olan, 1699 yılına dek neredeyse her seferinde Avusturya'ya galebe çalınmış ve Venedik'e karşı 2. Bayezid döneminden beri elde olan toprakların değil. Yani bu denli geniş çaplı toprak ve prestij kaybı yaratmamış olduklarına dair neticeleri göz ardı eder. Yazarın diğer örneklerinden olan Hunyadi Yanoş'a yenilgi ise henüz kuruluş dönemi olgusu olması bir yana uzun süre hâkimiyette bulunulan toprak ve ağır tazminat getirisine sebep olmamıştır. Fatih'in Belgrad ve

Rodos mağlubiyetleri de hâkimiyette olan toprakların yitimi değil hâkimiyete alınmak istenen topraklara dair savaşların kaybidir ve örnekler arasında dahi önemli mahiyet farkları bulunmaktadır. Yani yazar birbirinden önemli farklar taşıyan savaşları kıyas etmektedir. Tarihçinin bir vasfı da mahiyet farklarını görebilmektir aksi halde hiçbir savaşın hiçbir özelliği olmaz, tamamına “savaş, savaş kaybı, savaşı kazanımı” denir ve getiri-götürülerinden soyutlanır. Bu durumda tarih araştırması ve araştırmacılarına da gerek kalmaz “bir sürü savaş oldu bazıları kaybedildi bazıları kazanıldı” denilir ve tarih açıklanmış olur! Diğer örnekleri de benzerdir ve ayırt etmekte zorluk çektiği örnek verdiği bütün bu mücadelelerin zaten galebe çalınmış olanın yitirilmesi olgusunu taşıyan 1683-1774 savaşlarından mahiyet, netice, getirileri gibi çok farklı bakımlardan farklılık, kayıp taşımasıdır. 1699 anlaşması galebe çaldığı ve uzun süre hâkim olduğu toprakların aynı güçler Venedik-Avusturya tarafından hâkimiyet kurulması yani galebe çalmalarıdır.

Devlete Şerik Olur mu? (s.24)

Bu alt başlıkta yazarın Baki Tezcan'ın tezinden hareketle savunduğu 1580 itibariyle İmparatorluğun “konsensüs” ile yönetildiği ve bunun demokratik olduğu savı da bütünüyle anakronizmdir, Osmanlı divanı bu zamana dek bu türden bir işlev görmüştür. Kaldı ki İstanbul'da isyan eden yeniçerilerin İmparatorluğun genelini temsil ettiğini söylemek hayli güç görünmektedir ve oldukça indirgemeci bir yaklaşıma tekabül etmektedir. İngiltere'de 1688 sonrasında hanedanın “bakan”larına isyan ve canına kast da gerçekteşmemiştir. Sorun yazarın ifade ettiği “menfaatlerinden vazgeçmezlerdi” kısmı malumun ilanındır ve çoklukla da üzerinde durulan değildir ancak etkileri, neticeleri, getirileri, tahripleri gibi birçok cihetiyle üzerinde durulur ve tarih araştırmaları bunlarla ilgilenmektedir. Yazarın yeniçeri isyanlarını değerlendirirken ifade ettiği “bu tip ayaklanmalar her imparatorlukta her çağda, her coğrafyada ve her yüzyılda görülen olağan şeyler” kaba genellemesinin içerisini dolduracak tekabül eden olgulardan örnekler verememektedir ki (özellikle çağdaşı ve münasebeti olan devletlerden) tarihî olarak da vermesi pek mümkün gözükmemektedir. İsyân-ayaklanmaların olduğu olgusu ile saltanat erkini gasp etme olgusu arasında önemli bir derece ve netice farkı mevcuttur. 1688 “Şanlı Devrim”de Kral Charles istisna edilirse Fransız ihtilaline dek örneği yoktur ki bu da çağının istisnası, Magna Charta geleneğinin bazı yönlerden benzeridir. Yazarın isyanları “başkent halkı¹⁴” ve imparatorluğun imtiyazlı gruplarının talep ve hoşnutsuzluklarını

¹⁴ Bu ifade dahi anakroniktir, başkent bu çağın dolayısıyla bu çağın imgelerini taşımaktadır. Halk da aynı biçimdedir, tebaa ve tebaalık olgusu ile mündemikleri, işaret ettikleri olgu hayli farklıdır.

“gündeme getirmesinin” “*iktidarda tekelleşmiş*”, “*inisiyatifi ele alma*” olarak açıkladığı bütün ifadeler bugünün siyaseti, çok partili düzenini geçmişe yansıtarak açıklama yani büyük bir anakronizmdir. İlk olarak İmparatorluk zaten Osmanlı hanedan erkeklerine hastır, bu diğer hanedanlıklar için de nüanslarla geçerlidir. Yeniçeri ve ulema guruplarının “*inisiyatifi ele alma*”sına tekabül eden olaylar o dönem için yetki gaspı olarak cereyan etmiştir. “*İnisiyatifi*” bu süreçte çok az durum için kullanılabilir bir terimdir ki o da Sultan İbrahim’in hâl’i olsa gerektir ancak bunda da Kösem Sultan’ın etkin olduğuna dair tezler vardır yani bi “kargaşa ve kayıp” döneminde olgulardan uzak bunca kesin genellemelere başvurmak metod olarak faydalı değildir. Bütün bu sayfalarındaki savlar tarihi olgular değil gününün anlayışı ve teorik tarihe dayanan ayakları olgulara basmayan spekülatif çıkarımlardır.¹⁵ *Coup d’etat’ların*¹⁶ “*Osmanlı siyaset sisteminin tam da merkezinde bulunuyordu*” tezi yine büyük oranda spekülasyondur zira 1622 ile keskin bir biçimde ortaya çıkan bir olgu, 1826 yılına dek merkeze oturmuştur. Yazar burada Baki Tezcan’ın tezini açıklar ki bu tezin olgusal dışı savları ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek hacimdedir. “*Sınırsız yetkide bir hükümdarın keyfî yönetiminin aşırılıklarını dengelemeye çalışmaktaydılar*” savı da büsbütün anakroniktir. Zira 21. yüzyıla (ki o da her ülkeye ait olmayan) ait bir yönetici değil uzun yüzyılların bir tarihi olgusu olan “*monarşi*” den ve “*hükümdar*”dan söz ediliyor ki bu yüzyılların hükümdarlarının yetkileri 21. yüzyılın “*keyfî*” , “*sınırsız yetki*” “*aşırılıklar*” olarak görülen birçok olguyu barındıran bir müessesedir monarşi-hükümdarlık ve bu nitelermeler en keskin haliyle Aydınlanma ile başlamış ancak 1815 Viyana Kongresiyle önü önemli oranda alınmış (monarşi tesis edilmiş) bir yönetim anlayışının monarşilere-hükümdarlara karşı çıkış argümanlarıdır. “*19. ve 20. yüzyılın milliyetçilik standartlarını tarihe uygulayan*¹⁷ *her tarihçinin hayal kırıklığına uğradığından*” (s.31) söz ederken ağırlıklı 21.yüzyılın siyaset-yönetim standartlarını tarihe uyguladığını fark etmiş gözükmez ki bu metodolojik içselleştirmeden ziyade metinsel etkilenmeye delalet eder gözükmektedir. En basitinden vezirlerin kimler olacağı, kimlerin azledileceği ulema ve

¹⁵ Yazar önsözünde akademik çalışma olmadığını ifade etse de akademik çalışmalardan hareket ediyor ve “*tarihteki yanlış sorulara doğru cevaplar*” verdiğini vurguluyor. Bu durumda da çelişkili bir durumda bulunuyor. Çünkü akademik değilse “*tarihteki yanlış sorulara doğru cevap*” olduğunu iddia etmek mümkün olmasa gerek. Popüler tarih yazımından ise “doğru cevaplar” olduğunu iddia etmemesi daha yerinde bir tutum olurdu. Kaldı ki akademik özgeçmiş ile tarih konusunda öne çıkıyor ve muhtemelen okuyucu da bu durumu değerlendirerek teveccüh gösteriyor.

¹⁶ Yazar başka bağlamda eleştirdiği başka ülkelerin kavramlarının Osmanlı tarihine uygulanması eleştirisine kendi de düşer. Bu terimin Fransa’da tekabül ettiği ve olgusal gerçekliklerin Osmanlılarınkinden farklı olduğunu göz ardı etmektedir. Buna terimlerin yüzyıllar içerisinde değişen anlam kazanan, anlam kaybeden yönleri de eklenince büyük bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır.

¹⁷ Bu konuda bu yorumdan önce yapılmış bir çalışma mevcuttur.

Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

yeniçerilerin yetki-alanı ve “*insiyatifi*”nde olmamıştır ancak her isyanda kendi diledikleri isimleri vezarete-divana-beylerbeyliklerine getirmek gibi sınırsız yetki ve yetki gaspı, keyfi yönetim aşırılıkları da gerçekleştiren olduklarını görememiş gözükmektedir. Ulema ve yeniçerilerin ağızına 18.yüzyılda Fransa’da geliştirilen yaygınlığı sonraki yüzyılda gerçekleşen, 21.yüzyılın sloganlarını yerleştirmek tarihî olmadığı gibi tarihi açıklayıcı da değildir. Üstelik kıyas olarak yine “*İngiltere’de parlamentonun, Fransa’da yerel meclislerin yerine getirdikleri işlevi üstlenen bir nevi mekanizmaydı*” yazabilmiştir. Oysa İstanbul’daki ulema ve yeniçerilerin bütün imparatorluğa yayılmış ulema ve yeniçeri zümresini temsil ettiğini ifade etmek mümkün olmadığı (yekpare bir ulema-yeniçeri zümresi yoktur, hizipler mevcuttur ve her isyana bütün yeniçeriler iştirak etmemişlerdir) gibi İngiltere ve Fransa’da parlamentolar bütün ülkedeki (başşehirdeki değil) tüccar ve toprak lordlarından mürekkep olup uygun bulduklarında hükümdar-nazır katletme geleneğini 200 yıl yaşatmamışlardır. Yazarın ifade ettiği gibi Fransa’da “*yerel meclisler*”dir payitahtta bir silahlı güç değil ki nasıl yerel görüşü temsil ettiği savunulsun? Osmanlı siyasetinin merkezinde olduğuna kanıt olması açısından örnek verilen Buçuk-Tepe isyanı ile 1525 “kalkışması” da karşılaştırmanın yetersizliğine delalet eder. Zira kendi içinde bu iki isyanın sebep ve neticeleri zaten farklı ve çok farklı konjonktürde gerçekleşmişlerken mahiyet ve neticeleri bakımından 1622 itibariyle ortaya çıkan kronik bir hâl olarak zaaf getiren durumlarla kıyas edilemeyecek fark ve neticelere sebep oldukları gerçeğine tekabül ederler. Yazar savını desteklemek için isyan ortaklarına “*denge mekanizması*” terimini kullanmaktan da sakınca görmez. “*Osmanlı devletinde tarihyazımının “devlet tekeli”nde kalması ve matbaanın geç gelmesi sebebiyle Avrupa’dakine muadil muhalif/alternatif tarih yazımının bulunmaması padişahın mutlak yetkisinin tartışılmaması ve iktidarın sorgulanamamasına yol açmıştır*”(s.26) kifayetsiz teşhisiyle ne anlatmak istediğı gerçekten açık değildir. Müesses nizamın koruyucuları olarak paye verdiği ulema ve yeniçeri devletin parçası değil midir, tekelden kasıt hanedan mıdır, birçok padişahı erki ve canından ederken tarih yazımından mı men edilmişlerdir, “*gücü paylaşır*”ken metin hakkını mı “paylaş”mamışlardır (birçok heterodoks öğenin metinleri mevcut ve bugüne ulaşmıştır ve bazı heteredoks tarikatlar Osmanlı meşruiyetini sorgulamıştır, kabul etmemiştir (Ocak 2014)). Böyle bir ortamda “*mutlak yetki*” ve “*iktidarın sorgulanamaması*” gerçekten söz edilebilir bir durum mudur, matbaa bulunmuyorsa el yazması kültürüyle tartışmak caiz değildir de neden tartışılmamıştır, bu konuda neden “*insiyatifi*” ele alıp matbaa tesis etmemişlerdir, el yazması inisiyatifinden mi men edilmişlerdir gibi makul sorular ortaya çıkmaktadır ve büyük olasılıkla bunların hiçbir cevabı yoktur. Çünkü büyük oranda spekülâtif tarih ve tarihî olan ve olanakları yok sayarak

Avrupa’da olandan hareketli açıklamalardır ki bunların Osmanlı’da da aynı biçimde olacağı olmayacağı neticesine ulaşmak pek mümkün değildir. Kaldı ki Avrupa’da matbaadan evvel Kilise’nin erkine karşı çıkan Fransa başta olmak üzere krallık erkini güçlendirmek için özellikle 1300 yılından beri olagelmiş bir literatür vardır ve Kilise’yi sarsmıştır (Çalışkan 2018). Krallıklara da karşı çıkış ise ağırlıklı Fransa’daki Aydınlanma hareketleriyle yaygınlaşmıştır. Osmanlı’da ise zaten “padişahlık” amiyane tabirle ayağa düşmüştür, tartışma-müzakere aranmamış, isyanlarda verilen listelerdeki yöneticilerin azli ve canları istenmiştir ki tartışmanın (bütün olaylar için geçerli olmasa da) en çok bu kesimlere zarar vereceği açıktır ancak bir çok konuda müracaat edilen, eser üretilen el yazması kültürü dairesinde de tartışılmamıştır. Bu konuda yazarın başka bir bahiste ifade ettiği “*modern dünyanın hassasiyetiyle değerlendirme neticesinde anakronik*” (s.28) bir durumda kaldığı açıktır. Aynı tezini güçlendirmek için kullandığı diğer bir ifade de önemli hatalar barındırır: “*imparatorluğun kaderinin endekslendiği ve hem başarının hem yıkımın müsebbibi olarak görülen bu birliğin de İmparatorluktaki birçok kurumdan biri olduğunu anladığımız zaman gerileme yada çözülme gibi yüzyıllarca süren çok katmanlı bir süreci daha soğukkanlı bir şekilde değerlendirebilmenin*” mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu yaklaşım sorunludur çünkü ehil hiçbir tarih kitabı başarıları yalnızca yeniçerilerin hesabına yazmamaktadır başarıları yazılanlar ise 1622 öncesi yeniçerileridir, “*yıkımın müsebbibi*” olan yeniçeri kuşakları değildir. Yeniçeriler zaten tek etmen olarak da gösterilmezler ve “*bu birlik*” yıllar ve yüzyıllarca stabil ve statik kalmış bir birlik değildir, Osmanlı tarihlerinin vurguladığı “ocağa” alınanların oluşturduğu kifayetsiz, maksadın dışında yer işgal eden “birlik”lerdir. Kaldı ki yüzyıllarca süren bu sürecin 1826 yılına dek en önemli “kurum”larından biri olduğu gibi hiçbir kurum bunca yıkıcı “*denge kurmamış(!)*”tır. Burada İngiltere’nin başkentte ordu bulundurmamama önlemi aldığını, Fransa’da soyluların ordularının ortadan kaldırıldığını (Wiesner Hanks) belirtirsek daha anlaşılabilir olur. Son olarak ehil hiçbir tarihçi, siyaset bilimci, sosyoloğun böylesi güçlü “*askeri*” bir oluşumu “*kurumlardan bir kurum*” sınıfında değerlendirmedeği ve değerlendiremeyeceği açıktır. “*Gerileme yada çözülme gibi yüzyıllarca süren “katmanlaşmış” olgunun*” 17. yüzyıldaki en güçlü katmanı bu olgu olduğunu göz ardı ederek katmanları nasıl açıklanabileceği de muğlaktır, bu olgu müteakip yüzyıllardaki katmanlarda da hafifleyerek 1826 yılına dek varlığını sürdürmüştür. Katmanların çözümlenmesi durumunda 17.yüzyıl “katmanı”nda bu sorunun çözülememiş olduğu görülür. Tüm bunlara karşın bir “demokratikleşme”den söz edebilenlerin görüp görebileceği “*bu demokrasi*”nin Osmanlı yönetim-istikrarına fayda vermemiş olduğu ve çağının Avrupa devletlerine kıyasen kayıp yaşamış olduğudur.

Biz mi Geri Kaldık Onlar mı İleri Gitti? (s.39)

Yazarın tarihte kıyas usulünde hayli bariz hataları birçok bağlamda ortaya çıkarken bunlardan biri bu başlık altında Osmanlıların geri kalmasına ekonomik bazlı açıklamalar başlığı altında “Osmanlı ekonomik alanı kapitalizm yarışında hiç şampiyonluk potasına girememişe benziyor. Osmanlılar dezavantajlı ekonomik ilişkilerin net siyasi sonuçlar vermeye başlamasıyla birlikte çözüme sürecine girmekten kurtulamayacaktı. Güçsüz ekonomileriyle geliştiremedikleri devlet aygıtı kapitülasyonlardan kurtulup topraklarını...” ifadeleridir. Bu ifadelerle ekonomik yapısal farklılıkla askeri, politik durumu da açıklama indirgemesine düşmüş görünüyor. Ekonomik yapının her alana egemen olduğu iddiasını taşıyan bu ifade büyük bir serflik düzenine dayanan Rus Çarlığı’nın 1878’de müttefik olunana dek Avrupa devletlerinde korku yaratan bir yapı olarak varlığını görememektedir. İlaveten Osmanlı “çözülüşü” kapital Kuzeybatı Avrupa’dan değil Avusturya ve kapitalizmden uzak Rus Çarlığına 1739 ve özellikle 1768-1774, 1787, 1807, 1812 ve sonraki savaşlardaki mağlubiyetlerinden neşet etmiştir. Bunun askeri yönü de “demokratik” olarak konumlandığı, disiplinsiz yeniçeriler ile Anadolu’dan gelen profesyonel olmayan askerler ve yeniçeri direnişleriyle kurulamamış olan profesyonel ordu yokluğudur. Buna mukabil karşısındaki Rus çarlığı bunu başarmıştır. Aksan bunu “şiddet denetiminin merkezleşmesi” olarak adlandırır (Aksan 2017: 94-95/168-218). Sadece ekonomik yapıya (burada kapitalizme) indirgenirse Hollanda’nın neden Britanya’ya mağlup olduğu açıklanamaz. Üstelik Britanya Hollanda’yı mağlup ettiğinde henüz Hollanda kapital kurumlarını benimsememiş olup yarım yüzyıl sonra benimseyecektir (Ferguson 2017). Oysa ikisi de benzer olmayan ekonomik yapıda olan Hollanda-Britanya mücadelesinde ve daha sonra Fransa-Britanya mücadelesinde belirleyici olan askerî güç olmuştur. Yazarın tersyüz ettiği durum ise “dezavantajlı ekonomik ilişkilerin net siyasi sonuçlar verdiği” ifadesidir zira esas tarihsel-olgusal karşılığının dezavantajlı ekonomik ilişkilerin siyasi sebeplerden kaynaklanmasıdır. Siyasi olarak güçlü olan Rusya yahut Fransa’ya uygulanamayan açık gümrük politikası özellikle Hindistan ve Çin’e askerî güçle dayatılarak dezavantajlı ekonomik durum ve devamı tesis edilmiştir. Yazarın savı olan “siyasi ve iktisadi güçlerin birbirinden ayrılması” kuramsal olarak olanaklıysa da gerçekte yani tarihte olduğu gibi birbirinden pek ayrılamazlar, bu yönde bir girişimin tarihi açıklamakta kifayetsiz kalacağı açıktır. Verilen örnekte olduğu gibi benzer ekonomik yapıya sahip olunacak Hollanda’nın neden Britanya’ya yenildiği açıklanamaz ancak askerî üstünlüğün önemi ortadan kaldırılmazsa açıklayıcı olur. Aksi halde Venedik’in Osmanlıları defalarca mağlup etmesi yahut Osmanlıların değil

Venedik'in İstanbul'u zaptetmesi yahut İstanbul'u kuşatması sırasında belirleyici olarak neticeyi değiştirmesi gerekirdi. Bu konunun yani askeri gücün bir diğer yönü yöneldiği maksat, siyasi yapı-devlettir. Ne kadar güçlü kara ordusu olsa da siyasi rakibi olmadığı için neredeyse 19. yüzyılın sonuna dek Rus ordusu Avusturya topraklarına-hedeflerine yönelmemiştir. Yazarın bu bağlamda diğer hatası da Şevket Pamuk'un Kuzeybatı Avrupa'da maaşların 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'dan ileride olduğu verisinden hareketle "*Wallerstein'in şemasını doğruladığı*" ve gümüş cinsinden maaşların yüksekliği verisinden "*Osmanlı ekonomisinin 500 yıl öncesinden gerisinde*" (s.57) olduğu çıkarımıdır. Bu yaklaşım da birkaç yönüyle problemlidir. İlki, söz konusu bölgelerin yüzyıl savaşları ve veba gibi olaylar sebebiyle düşmüş olabilecek nüfus oranı ve "kalifiye nüfus" oranı olarak durumu yani nitelikleri devre dışı bırakmasıdır. İkinci yönü Osmanlı nüfusu, kalifiye nüfusu ve köle emeğinin oranı ile bazı vergilerin nakdî değil aynî-beden işçiliği yoluyla ödendiği durumları ve olguları gözardı ederek yahut bilmeyerek bir yüzyıla ait veriyi beş yüz yıla teşmil etme kaba genellemesi ile farklı ekonomik yapıların farklılıklarını gözardı ederek karşılaştırmasıdır. Bunlara daha önemli olarak sadece ücret verisinden hareket edip ücretlerin alım gücünü de açıkladığı sanısını da eklemek gerekir. Son olarak Pamuk, bu ücret farkının Avrupa'nın da fiyat hareketlerinin etkisinde olduğunu ancak Osmanlı'da 17.yüzyılda durgunluk gözükse de toparlanıldığını kaydederek bu durumun kapitalizmin yükselişine yol açtığına dair yorumun aceleci olduğunu işaret etmiştir. Pamuk, yazarın ifade ettiği farklı bölgeler arasında ekonomik bağlılığın arttığını değil Osmanlı'nın 19.yüzyıla kadar Avrupa ile ciddi bir rekabetle karşılaşmayıp önceki iki yüzyılda da Avrupa ile ticaretin sınırlı kalarak ithalatın ağırlıkla yerli üretimle rekabeti olmayan lüks metalar olduğunu kaydetmiştir. Yazar ise Pamuk'un eleştirdiği Hamilton ve ardıllarının bu durumun kapitalizmin yükselişine olanak sağladığına dair aceleci olan sav ile Ömer Lütfi Barkan'ın bu dönemi nitelediği Osmanlı geri kalmasında dönüm noktası olduğu savını kabul eder görünmektedir. Yani esasen Pamuk'un bulgulardan hareketle eleştirdiği sava değer vermektedir (Pamuk 1999: 141-142). Ayrıca Pamuk esasen olması gerektiği gibi bu dönemi kendi bağlamında yorumlayarak savaşlar, Avrupa'dan akan gümüş, kapatılan madenler, merkezi istikrarın gücünü yitirerek taşradan vergileri toplamada sıkıntılar yaşaması olgularıyla (Pamuk 1999: 142-161) açıklar kapital olmamakla değil ki bu tür bir yaklaşım bazı insanların bir takım insanları varoluş hatası, hilkat garibesi olarak ötekileştirerek yaşamın tek bir "normal form" olduğu kabulüne benzer biçimde ekonominin tek bir form olacağı, geri kalanların normal-dışı olduğu kabul etmektir ki bu yaklaşım olgusal olarak tarih-dışılığa tekabül etmektedir.

Godot'un Matbaası: Neden Okumuyoruz (s.65)

Bu kısımda da benzer metodolojik hatalar mevcuttur. Burada yaygın bir matbaa kullanımının olduğu Avrupa ile matbaa kullanımının 1727 yılına kadar olmadığı Osmanlı okuma oranlarını yani hayli farklı sosyolojik durumları karşılaştırmakta, bu oranın düşük olmasına sebep olarak kitabın “*halk tarafından pek de rağbet görmediği*” savunulmaktadır. (Burada “halk” zaten anakroniktir, 21. yüzyıl kazanımları ve imgelerini taşır, tebaadan söz edilebilir) Bu çıkarım sebep ile sonucun ayırt edilmediğini düşündürecek türdendir. Görüldüğü üzere hayli farklı iki durum söz konusudur. Kıyas yönteminin hatalı kullanımıyla matbaasız İstanbul medrese öğrencisi terekesindeki azlığı matbaalı Batı ile karşılaştırarak “talep” olmadığı neticesine ulaşılmaktadır.¹⁸ Tereke karşılaştırmanın akla gelen ve sıkıntı yaratan bir yönü merhumun eşyalarının kayıtlara geçmeksizin dağıtılması/gizlenmesi sosyolojik vaziyeti ve kayıt tutulma oranlarının düşüklüğü nedeniyle temsiliyet sorunu sebebiyle hatalı sonuçlar vereceğidir. Bu bir yana bırakılsa dahi her hâl-ü kârda matbaanın olmadığı Doğulu âlim'in kitap sayısı elbette fazla olmayacaktır. 1600 yılı öncesi ve sonrasında aralıklarla süren “Celali isyanları içerisinde önemli bir “suhte” sınıfı olduğu ve bastırıldıkları, medreseden mezun olup ilim üretmenin(!) soya tahsis edilmiş prosedür uğraşı hâline getirildiği hakikati de göz önünde bulundurulduğunda ilmî iştıyakın en önemli rağbetlilerinin önünün kesilmesi olgusunun kitaba iştıyaki da kırmada etkili olabileceği açıktır. Bu noktada ifade edilmesi gereken tarihin olaylardan bağımsız “teorik” yorumunun tarihi açıklamaya kifayet etmeyeceğidir. Bunlardan daha önemlisi matbaanın daha önce Osmanlı yönetimi için makbul olmayacağına dair düşüncemi güçlü bazı olgulara dayanarak başka bir çalışmada ifade etmişim¹⁹ ancak söz konusu “talep-arz” yaklaşımı bütünüyle hatalı ve anakroniktir çünkü 20.yüzyılın ortalarına dek lord-serfler-kapitalistler hükmü altında olanların isteğini yerine getirme aksi halde teveccüh, seçim kaybetme gibi durumlar ile muhatap olmuyorlardı. Bugün de sunulan her metanın, yayının, programın talepten dolayı piyasaya sürüldüğünü iddia etmek oldukça zordur. Kitabın tarihi üzerine araştırması bulunan Labarre da bu türden bir yaklaşımı reddetmiştir. Yazarın savunduğu gibi Avrupa'da hümanite, reform vb. ile okumaya rağbet olduğu savının aksine Labarre kültürün gelişmesi ve kitap ihtiyacının matbaayı kaçınılmaz kıldığına karşı çıkararak üniversitelerin gelişme döneminde entelektüel bakımdan en ileri olan İtalyan yarımadasında değil de pek de entelektüel bir merkez olmayan 3.000 nüfuslu Ren bölgesinde ortaya çıktığını, bunun da entelektüel itkidenden ziyade

¹⁸ İsmail Erünsal'ın verilerine dayanılmaktadır ancak kitabına alıp savunduğu tez budur, yeni bir tez geliştirmemiştir, kabulünü yayınlamıştır. Üstelik ““halk” talep etmemiştir” ifadesi aşına olunmuş ancak içselleştirilememiş anakronizm durumunda kalındığına işaret eder görünmektedir.

¹⁹ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420668>

metal tekniğindeki ilerlemeden neşet ettiğini hatırlatarak “*matbaanın sonraki gelişiminin başlangıç koşullarını unutturmaması*” gerektiğini vurgulamıştır. Yine Labarre’a ve verilerine göre; kitabın yaygınlaşması okurun yaygınlaşmasını sağlamıştır (Labarre 1980?: 48/74).

Bundan çok daha önemli olan boyut ise teknik detaydır. 1727-1729 yılında İstanbul’da tesis edilmiş bir yahut beş matbaanın bütün imparatorluğun okuma-kitap ihtiyacını karşılamak bir yana İstanbul için dahi kifayetsiz kalacağı rahatlıkla ifade edilebilir. Doğru soruları yöneltip²⁰ gerekli kaynağa başvurarak önemli bilgiler elde etmek esas açıklayıcılık için olmazsa olmazdır. Bu da kitap değil matbaa sayısını sorgulamaktan geçmektedir. 15. yüzyılın sonunda matbaanın 250’den fazla Avrupa kentinde bulunduğu, 150’si Venedik olmak üzere İtalyan yarımadasında 500 basımcı olduğu, İber Yarımadasında 32 kentte basımcılık yapıldığı bilgileri bu bakımdan açıklayıcıdır. Osmanlı’da tesis edildiği 18.yüzyılda ise Köln’de 75 basımcı olduğuna (Labarre 1980?: 48-50) işaret etmek açıklayıcı olmak için kâfi görünmektedir. Diğer bir veçhe matbaada basılan eserlerin imparatorluğun geneline yayılması yönünde bir çabanın olmaması olgusu ile İstanbul’da ve İmparatorlukta meskûn tebaaya ne kadar hitap edildiğidir. Labarre’ın verilerine göre kitap ticaretinin önemli bir meblağ gerektirmesi sebebiyle basımcılar büyük ticarî merkez olan ve üretimin dağıtımını da kolaylaştıran büyük kentlerin ticari dolaşım ağından faydalanma yoluna gitmiş (Labarre 1980?: 53) yani arzı sağlamışlardır. Diğer bir veçhe olarak daha çok kalemiye-ilmiyeye hitap eden Osmanlı matbaa eserlerinin “reklamı”nın ne kadar yapıldığıdır. Burada reklam anakronik değildir ki örnek olarak İngiltere’de 1695 yılında basımı düzene giren London Gazette’in çeşitli reklamlarının birçoğunda kitap reklamları da mevcuttur. Üstelik hiç de sembolik olmayan İngiliz kraliyetinin resmî yayını olan Gazette için yönetim imtiyazını kullanarak dış haberleri önce gazetede yer verilmesi zorunlu kılınmış ve başka gazetelerden çok daha fazla iletişim ağına sahip olması en fazla edinilen gazete olmasını sağlamıştır (Black 1987: 93-94; Başer 2019). İstanbul’da ise basılan eserler bir yana haberinin dahi İmparatorluğun geniş topraklarına yayılması dahi (mevcut bilgilere göre) söz konusu değilken tebaanın haberdar olup da talep sahibi olması ne kadar mümkündür? Avrupa’da neredeyse her kilisede bulunan matbaa bizzat Papa tarafından büyük bir keşif olarak görülmüş matbaayı en etkin kullananlardan biri Kilise Kurumu olmuştur. Zira matbaa ile endüljans ve makbuzlar daha kolay çoğaltılır olunmuştu ve kilise vaizleri de vaazlarını basıp dağıtma olanağını maharetle ve etkin biçimde kullanmış, manastırlarda da matbaa aletleri doğal bir parça olarak görülür hâle gelmiştir (Housley 2016, 274-275/291). Buna okuma yazma bilmeyenlere yönelik basılan kelime hazinesi

²⁰ Bu hususta kıymetli olduğuna inandığım kavrayışları edinmemde katkısı bulunan Doç.Dr. A. Elif Emre KAYA’ya müteşekkirim.

sınırlı ve görsellerle, illüstrasyonlarla basılan “*cheap-book*” eserlerinin basılarak yürütölmüş bir boyutu olduğunu eklemek gerekir. Cheap-book’ların maksadı okuma-yazma bilmeyen yahut az bilenlere dahi anlatılacaklar için tasarlanmış olmalarıdır. Benzer maksatlı diğer bir üretim tek tarafı basılı ve ekseriyetle illüstrasyonlu sokak köşelerinde satılan büyük boy broşürleri (broad-sheet) de zikretmek gerekir (Wiesner-Hanks 2016:15). 1533 yılında Paris’te basılmış bir dua kitabında yayıncının “*resmin cahil ve sıradan kişilere*” harflerin bilgili kişilere sağladığı kavrayışı sağladığını not ettiğini “*harfleri bilmeyenlerin olup bitenlerin gizini illüstrasyonla edindikleri*” görüşünü paylaştığını da (Labarre 1980?: 74) eklemek faydalı görünmektedir. İllüstrasyonların eklenme sebebi ise metinlerin ikna ediciliğini güçlendirmek maksadıyla simgeye başvurarak kanıtlama girişimi de olmuştur (Labarre 1980?: 84-85). Dolayısıyla Avrupa’da her kesimden insana uygun arz gerçekleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere Osmanlı’da tesis edilen matbaanın eserleriyle karşılaştırıldığında maksatların da, politikanın da epey farklı olduğu sarihtir. Osmanlılar da gazete olduğunun farkındadır ama matbaayı ikame etmiyor, ettiğinde de gazete ve türevi basmıyor. Burada yönetimden kaynaklı bir düşünce-tutum yahut zaaf olduğu açıktır. Ayrıca hanedanın 1622 ile erkinin gasp edildiği ortadadır, yönetimde denge getirdiği, inisiyatif aldığı iddia edilen bu unsurların matbaa getirmemiş olması da ayrı bir sorun olarak durmaktadır. Buna karşın Alman prenslik-elektörlüklerinde çok aşikâr geliştirilmiş ki Protestanlığa dair metinler uzun sürmeden Britanya’ya da ulaşmıştır. Bu husustaki esas yani doğru sorular; “*yayma olmadan basmak kâfi olabilir mi, yayma çabası ne kadar olmuştur, olmamışken talep yokluğundan nasıl söz edilebilir*”dir. Yeniden vurgulamak gerekirse ürünlerin ve medya ürün-programların ortaya çıkarılıp satışı sunulması olgusunu talep ile açıklamak 20.yüzyıl kapitalist-popülist efsanesi kimi görüşlere göre de yalanlarından biridir. Bu noktada tarih araştırmacısı için Osmanlı kronikleri kadar yaşanan çağın söylemlerini de cerh etmenin ilmî bir gereklilik olduğunun altını çizmek iktiza etmektedir.

Matbaa hususundaki diğer bir üstünkörü-yüzeysel kıyaslama ise Batı’da yayılmasında etkili olan “*Reform ve Karşı Reform arasındaki dinî polemikler sayesinde geliştiiği ve benzer bir durumun Osmanlılarda olmamasının geçerli olmadığı*” iddiasına verilen örneklerdir. Bu örnekten ilkinde göre Kadızâdelilerin başlattığı tartışmaların Katolik-Protestan polemiklerinden “*pek farkı olmadığı*”dır ki başlı başına hatalı bir argüman yanlış bir çıkarım ve kıyasdır. Yine ön yüzüne bakıp (kadın konusunda olduğu gibi) arka planı geride bırakan tarih-dışı bir yaklaşımdır. Öncelikle Reform döneminde Protestan ve Katolik ülkelerde polemikler olsa da her devlet-düklük karşı yayınları sınırlarına sokmamaya özen göstermiş ve 1555 Augsburg anlaşmasıyla yönetiminde bulunduğu insanlara benimsediği mezhebini dayatma hakkına sahip

olmuştur. Eğitimler Katolik-Protestan olma durumuna göre içerikler zorunlu kılınmıştır ve Reform ve Karşı Reform adı verilen süreç hayli maddî geliri olan Habsburglar, Alman Prenslükleri-dükleri, aynı zamanda devlet olan Papalık, İngiliz-Hollanda Krallıkları gibi “düklük-devlet yapılanmalarının siyasi gücü ve mâli imkânlarından neşv-ü nemâ bulmuştur. Önemli gelirleri varsa dahi Kadızâdeliler hareketinin maddî gücü ne kadar büyük olabilir ve Reform-Karşı Reform bütün Avrupa’da geniş çaplı bir yankı uyandırmış 1527 yılından 1648 yılına dek (bu tarihte bittiğini iddia etmek de güçtür) bitmek bilmeyen tartışma ve savaflara yol açmışken İstanbul’da etkin-sınırlı aşağı yukarı 15 yıllık baskın bir hareketten ne beklenebilir? Esasen beş yıl dahi önemlidir ama bu durumda yine arka plana bakma zarureti iktiza etmektedir. Hareket kendisine yöneltilen tenkit metinlerine karşı metinlere değil şiddete ve saraydaki destekçi hizbe başvurmuştur, matbaanın yokluğu bu eserlerin ortaya çıkmasını engellememiştir. Bazı varoluşları, tarihi birikimleri, gelişmiş araçları “bid’at diyerek dışlaması, kahvenin yasaklanıp kahvehanelerin yıkılmasında etkili olan bir anlayışa sahip olup el yazması metinlerle dahi tartışmadan ziyade saldırganlığa başvurma yoluna gitmişken (Çavuşoğlu 2021) matbaayı âla-ı vâla ile entegre edip bid’at propagandası yapmasını beklemek lisans düzeyi için dahi uygunsuzdur. Ek olarak Kadızade hareketi 4. Murad’ın ve ardından sarayda da önemli bir hizbin desteğini alarak zaten siyasi dayanağa sahip olmuştur ve etkisini büyük oranda İstanbul’da yaymaya çalışmıştır. Yazarın “*ister Müslüman ister Hıristiyan olsun Osmanlı toplumunda* (büyük bir anakronizmdir bu unsurların millet olarak iki ayrı topluluk oluşturduğunu açıklamak gerekmez sanırım) *okuryazarlık bu yeni icadı uzun süreli destekleyecek bir seviyeye gelmemiştir*” ifadesinin de ne kadar uygunsuz olduğu açıktır. Zira kıyas edilen Avrupa’da okuryazarlık seviyesine göre hareket edilmemiş okuryazarlık teşvik edilmiştir. Kaldı ki Avrupa’daki hareketlerden haberdar olan Osmanlı sınırlarındaki Hıristiyan kiliselerinin “matbaa” ile bu türden bir tartışmayı isteyebileceklerini düşünmek zordur. Yunan ayaklanması döneminde dahi Ortodoks kilisesinin ağırlıklı tutumu muhafazakâr olmuş Batı gelişimlerinin önemli bir kısmı zehirli addedilmiştir (Millas 1994). Osmanlı gayrimüslimleri de milletbaşları’nın idaresi altında bulunmaktadır, Papalığın önlem alamadığı bu dinsel-kültürel kaymaya, savrulmaya aşına olan millet başlarının onay vereceğini düşünmek -bu yazı akademik olduğu için- safdillik olabilir. Yazarın diğer örneği Sabetay Sevi konusu daha çok Yahudilerin ilgisini çeken bir olgudur ki okuma-yazmanın düşük olduğu bu durumda insanları peşine takmak isteyen birinin göle maya çalma çabası olacağı açıktır. Sabetay Sevi’nin matbaayı

edinecek mâli olanađı²¹, işletecek ustaları²², İmparatorluğa yayacak geniş bir iletişim ağı var mıdır yahut Martin Luther gibi birçok destekçisi yahut bir dük-beylik dahi bulunmakta mıdır ki bu maliyeti karşılayabilsin, himayelerini görüp eyleyebilsin ve erkini sağlamlaştırabilsin? Üstelik Sabetay Sevi Protestanlığın doğrudan Katolik Kilisesi-anlayışı, Habsburg egemenliği gibi doğrudan İslâm'ı ve Osmanlı yönetimini hedef almamıştır. Yazar ya tezini desteklemek için “*farkı olmadığı*” spekülasyonunu öne sürüyor yahut aradaki önemli farkları ayırt edemiyor ki her halükârda sorunlu bir konumda bulunuyor. Yazarın diğer örneği ise Cizvitlerle Ortodoks Kilisesi arasındaki mücadelenin matbaa ile verilememesidir. Bu örnek de noksan bilgilerden çıkarıma başvurmuş yahut üstünkörü yargılarda bulunmuş gözüküyor. Çünkü 1604 yılında beş Fransız Cizvit papazı Osmanlı topraklarında İspanya ve Papalık için ajanlık yaptıkları suçlaması neticesinde Osmanlı topraklarından kovulmuşlar, 1616 yılına gelindiğinde ise önemli sorun halini almışlar, Papa onları Osmanlı yönetiminin dikkatinden korumaya çalışmıştır. Bu yüzden onları korumaya çalışan İstanbul Patrik vekili idam edilmişti. Cizvitler misyon yaymanın yanında çocuk Müslümanları da gizliden vaftiz etmekteydiler ve bu sebepten 1616 yılında sorumlu Papazın cezalandırılarak ölümüne mahkûm edilmesi olayı vukua gelmişti. Öncesinde 1608’de başlayan Ortodoks Kilisesi ile birleşme çabaları ise başarılı olamamıştı. Yine aynı yıl Avusturya Kralı Matthias ile yapılan anlaşma ile Cizvitlere ibadet konusunda izin verilmiş ancak Müslümanların kızgınlığından çekinmiş ve misyon faaliyeti yürütmemişlerdir (Zinkeisen 2011:464; Frazee 2009:94-99). Vurgulamak gerekirse Cizvitlerin Osmanlı topraklarında hamisi olacak siyasi bir dük-elektörlük-beylik yoktur, Avrupa’da bundan uzak hiçbir hareket başarılı olamamıştır (Çalışkan 2018). Osmanlı yönetimi misyonerlik yapan bu tarikatı hemen takibata almış, faaliyetlerine son verdirip mensuplarını sürgün etmiş 1453’ten beri himayesinde olan Ortodoks Kilisesinin yanında olmuştur. Osmanlı topraklarında Cizvitlerin açıktan propaganda yapacak saygınlığı da siyasi desteği de yoktur, Fransız elçisi bazı durumlarda araya girmişse de elbette misyonerlik yapmalarına izin verin diyememiştir (Zinkeisen 2011: 464; Frazee 2009: 94-99). Bütün bu kıyasların üzerine Avrupa kütüphanelerindeki kitap sayılarıyla girişilen kıyaslamanın da kısmen kifayetsiz kalacağı

²¹ Kitabın meydana getirilmesi ve kitap ticareti büyük miktarda para gerektiriyordu/ Matbaacılığın başta gelen sorunu finansmandı, Gutenberg’den beri matbaacıların çoğunun güçlüğü parasaldı zira malzemenin hazırlanması, hammaddenin satın alınması önemli bir meblağ gerektiriyordu(Labarre 1980?: 53/ 69).

²² Labarre’ın eserinin 89.sayfası ve çok çeşitli yerlerinde geçtiği üzere Matbaa için Avrupa’nın çok çeşitli kentlerinde “harf dökümhaneleri” kurulmuştur. Sabetay’ın bu türden bir girişime girişmesi ne kadar mümkündür? Bundan başka 19.yüzyıl sanayisine kadar Avrupa’da kağıt hammaddesi ve paçavrasının az bulunurluğu ve uzun ve nazik bir iş olan elle yapılması sebebiyle sınırlı miktarda bulunmayı sürdürmüş 1798’de icad edilen makine ile mekanik yolla imal edilmeye başlanmıştır (Labarre 1980?: 92). Kadızâdeliler yahut Sabetay’ın bu teknik gereklerin üstesinden nasıl gelebileceği ise muğlaktır.

açıktır. Zira 15.yüzyıldan beri sayısız matbaanın bulunduğu Avrupa’da 18.yüzyıla kadar basılan kitapları da taşıyan günümüz Batı kütüphanelerinin daha zengin olacağı şüphesizdir. Bugüne ait okuma oranı ise ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyolojik bağlamından ayrı düşünülemeyeceği ve yargının geniş bir sosyolojik açıklamaya dayanmasının gerektiği açıktır.

Osmanlılar Neden Amerika’ya Gitmedi (s.83)

Diploma sahibi olmanın ehliyeti de beraberinde getirmediğinin bilincinde olarak bu ve bazı bölümleri detayıyla ele alıp değerlendiremeyeceğim. Buna karşın bu bölümün bir savı olan “*Amerika’nın bakir toprakları*” ifadesi sömürgeci tarih yazımının eleştirilmeden alınan savlarından biridir ve yetkin bir tarihçilik için Osmanlı kroniklerini spekülatif bir biçimde eleştirmek tarih araştırması için kâfi değildir. Diğer bir sav “*keşiflere katılacak altyapının bulunmadığı*”dır ancak Hollanda ve İngiltere’de de bulunmuyordu ve Amerika’dan hisse edinme cehdiyle edinmiş, İspanyollar ile mücadele etmişlerdi. Üstelik İngiltere başta olmak üzere hâkimiyet kurulan topraklarda, buraların kaynaklarından faydalanılarak donanma inşası gerçekleştirilmiştir (Ferguson 2017: 27-38). Bu bağlamda yazar yanlış bir soru ile “*Osmanlı gemileri keşfedebilir miydi*” der ancak Hollanda ve İngiltere’nin de keşiften sonra iştirak ettiğini göz ardı eder. Yine Osmanlı egemenliğinde bulunan Sela Limanı’nın “*geniş çaplı operasyonlar için elverişli*” olmadığını, Müslüman limanlarının Avrupa’daki muadilleriyle kıyaslanacak kapasitede olmadığını ifade ederek kanıtlamaya çalışır. Bu son kanıt çabası özellikle gariptir zira Batı’daki bütün limanlar uygun olduğu için gerçekleştirilmesi kolay olmuştur denemez zira Batı’da da geniş ve yoğun bir liman inşa sürecinin bulunduğu (Konvitz 1978) 1. François’in La Havre’ı inşasına başlatarak Okyanus limanı (URL-3) haline getirdiği, birçok liman inşa faaliyetinin başlatıldığı (Jourdain 1993) kaydedilmiştir. Üstelik İspanyollar “Yeni Dünya”ya ulaşmalarının bu kıtanın gelişmiş limanlara sahip bulunmasına borçlu görünmemektedir, kendi liman ekonomileri de “farkedilme”ye dek fakirdir ki yazar keşif öncesi Avrupa’nın görece yoksun olduğunu kendisi de ifade eder. Kanıt olarak gösterilen diğer sebep olan esen rüzgârlar da bu yönde ulaşımın olamayacağı anlamına gelir, bu yönde seyr-ü sefer bugün de mevcut olup, Portekiz’in bu konuda yetkin eylediği kaydedilmiştir (Jourdain 1993) ve kıyıları kaplayan resif ve topuklar da Avrupa’da uygun olanlar ile değil liman inşalarının da sebeplerini açıklayan bir faktördür. Bu konuda yazar totoloji cenderesine sıkışmış görünüyor zira açıklamada bulunmuyor. Sunî bir gündemin ürünü olan bu konunun cevabı için Osmanlı askerî ve siyasî yönelim ve maksatlarına bakmak kâfidir zira bazı güçler okyanuslara yönelmişken Orta Avrupa Avusturya, Alman prenslikleri, Lehistan’ın siyasi vaziyet, mücadeleleri farklı yöndedir ve esas

cevap da esasen budur. Açıklama ve tarihî eylem ve durumları insan iradesinden ayırarak açıklamak büyük oranda başarısızlık yarattığı aşikârdır. Yazarın dönemin diğer güçlerinin çok geç katılması ifadesi de olgusal olarak doğru değildir, Okyanus yönünde arayışların 14.yüzyıldan beri olduğu kaydedilir. Ayrıca İngiltere hemen 1497’de (Wiesner-Hanks 2016: 349-350) harekete geçmişti ve 1501 yılında İspanyollar İngiliz girişiminden çekince duymuş ve durdurmak için bir sefer düzenlemiş buna karşın İngiliz arayışı sonraki yüzyıl da dahil olmak üzere sürüp gitmiştir (Ferguson 2017:31-35). Kalıcı başarının daha sonra olması ayrı bir olgu ve olaylara tekabül eder. “*Akdeniz’in en gelişmiş donanmasına sahip Venedik bile okyanuslara burnunu sokmadıysa*” yine yetkin bir metodolojik yaklaşımdan neşet etmeyen bir kıyastır zira Venedik bu dönemde Fransa ve Habsburg mücadelesi içerisinde zaman zaman Papalık tehdidinde (Çalışkan 2018) İtalyan yarımadasındaki varlığını korumaya çalışırken Osmanlı mücadelesinden de özellikle 1453 yılından itibaren önemli mağlubiyetler almışken “*burun sokma*” ile anlatmaya çalışmak uygunsuz ve yersizdir. Yazarın açıkladığı diğer devlet olan Fransa’nın 5. Charles’in gücünü dengelemeye çalışma ve Huguenot meselesiyle geçirdiği bilgiyle kanıtlamaya çalışması da metodolojik olarak problemlidir. Zira Fransa tümüyle bu meselelere eğilmiş başka da bir eylemi olmamıştır denemez. Zaten La Havre örneği de bu siyasi konjonktür sırasında gerçekleşmiştir ve ölçütün Fransa olması için bir neden yoktur. Çünkü Osmanlı coğrafyası ve hüküm alanları ve maksatları, yönelimleri ile Fransa’nın sahip oldukları önemli farklılıklar taşır. İlaveten Fransa’nın Hollanda ve Britanya aksine İtalya yarımadasında da toprakları ve askeri emelleri olan geniş bir kara devleti olduğu, İspanya ile mücadelede bulunduğu da göz önüne alınmadan kıyas yapılması uygunsuzdur. Buna karşın Hollanda ve İngiltere harekete geçmiştir. Özetle Venedik yahut Fransa’nın eylemi Osmanlı’nın siyasi hedefinde-gündeminde olduğu yahut olmamasının kanıtı olduğu anlamına gelmemektedir. Yazarın gelişmemiş ekonomilerin başvurduğu yöntem olarak konumlandığı korsanlık Britanya’nın da başlangıçta en önemli deniz faaliyetlerinden biri olduğu ve korsan devlet olarak eylem sürdüğü kaydedilmiştir. Ferguson’ın ifadesiyle “*Britanya İmparatorluğu’nun denizlerde şiddet ve hırsızlığın girdabında ortaya çıktığını hiç unutmamak gerekir*” (Ferguson 2017: 27). Ayrıca yazarın savı olan gelişmiş Avrupa limanları (s.89) başlangıçta pek gelişmiş olmadığı gibi limanların inşası söz konusudur. Bir alt başlık olan “*Osmanlı Gemileri Okyanus Suların uygun Mudur*” yine yanlış bir sorudur zira başlangıçta İngiltere’nin de uygun değildir bu yönde eylemiyle donanma inşa edilmişse bu yönde eylemi olmayan Osmanlı gemilerinde uygunluk vasfı, bu yönde politika izlememiş Osmanlı yönetiminde uygun inşa çabası aramak zaten mantık dışı olduğu gibi sözü uzatmanın sebebi de anlaşılabilir değildir. Buna rağmen “*demek*

ki İstanbul'dan çıkan bir kadirga filosunun okyanuslara ulaşması, ... ulaşsa bile..." çıkarımı uygunsuzdur, bu maksatla çıkmayan gemi bu vasıfla inşa edilmemiş ki yazar maksadı bu olmayan gemilerin okyanuslara uygunsuz yönlerini manasız bir çabayla sayıp dökmeye devam eder ve nihayetinde "kalyonlar iş işten geçtikten sonra Doğu Akdeniz-Osmanlı donanmasına girecektir" neticesine ulaşır. Fakat bunun sebeplerine inmek daha açıklayıcıdır zira bu gemilerin edinilmesi eylemlerden hareketle görüldüğüne göre Amerika için değildir ki "iş işten geçtikten sonra" nitelemesiyle açıklansın. Yazarın "tarih"le mantıksal ilgisi olmayan diğer bir çıkarımı "modernite öncesi insanların sistematik araştırma geliştirme gibi bir kavramdan haberleri yoktur" ifadesidir ki bu da yeterince içselleştirilmeden kullanılan anakronizmine bir örnektir. Zira insanlık tarihinin başından itibaren "araştırma" olagelmiş bugününü "sistematik" adı verilen araştırmaları bu "araştırma" yöntemlerine ekleme, çıkarma, paradigma değişimi gibi çeşitli süreçlerden gelerek nihayetinde "sistematik" adı verilen bugünün yöntemleri oluşmuştur. Daha açıklayıcı olmak için örnek olarak 16. yüzyıl İngiltere'sinde araba vardır ancak "hinto"dur bugünün arabası bu ön araçların üzerine geliştiği bilgisi kafi olabilir. Bu başlık altındaki birçok hatalı ve mantıksal çıkarım bu çalışmanın hacmi dışındadır ancak konunun "Osmanlıların geri kalmışlığından dem vururken Avrupa'yı yakalasaydı elindeki üstünlüğü bu "ileri" ülkelerden farklı şekilde kullanacağını ispata muhtaç bir önerme" olduğu bir yana gelişim ile vahşetin aynı olgular olduğu ön kabulü söz konusudur ve ispat bulamamış olması da gariptir. Zira Osmanlıların İstanbul-Balkan bölgelerinde hâkimiyet kurarken İspanya'nın Granada'ya uyguladığı politika ile İngilizlerin Afrika'dan Amerika'ya taşıdığı kölelerle²³ Osmanlı toprakları ve hukukundaki kölelerin yerini Venedik'in İstanbul hâkimiyeti ile Osmanlıların Osmanlı hâkimiyetini karşılaştırmak faydalı sonuçlar ve ispata yakın neticeler verebilir. Bu bağlamda "insanı ahmaklaştıran faaliyetlerdir" ifadesiyle kanaat yahut deneyimini genele teşmil etmektedir. Başta Hegel olmak üzere tarih felsefesi, varlık felsefesi, varoluşun anlamı ve maksadını sorgulayan entelektüel gündemde yer alan bir konu olagelmiştir. Bütün literatürü sayıp dökmek çok güç ancak en son Victor David Hanson'un Batı başarısını öldürme-tahrip "yeteneği"yle açıkladığı örneğini vermek kâfi olabilir. Kaldı ki bazı ülkeleri demokrasi yahut insan hakları, soykırımla suçlayan bir siyasetin de sık sık egemen olduğu dönemlerde hukukî olarak gerekli de görünmektedir, Kızılderililer ile Afrikalılara eylenenleri unutmak ahmaklık olarak yer edecektir, tarihin geçmişten hareketle-birikimle bugünü etkileme yahut şekil verme vasfı da taşıdığını unutmuş gözükmektedir. Ek olarak tarihin bugünün de açıklayıcısı, insan felsefesinde başvurulan bir alan olması dolayısıyla önemsenmesi olgusu söz konusudur ve

²³ Köle gemisi kitabına bakmak faydalı olabilir.

“tarihte ne oldu”ya bakan her insan, ehil tarihçi, sosyolog, tarih felsefecisinin üzerine eğilip sorguladığı, varoluş sancısına gark olduğu hususlardır. Kişisel görüş-deneyimleri genele teşmil etmek uzmanlık kisvesiyle spekülasyon ve genel için geçersiz hüküm zerk etmektir; bu da pek ilmî görünmemektedir.

Yazarın bu başlık altında ifade ettiği ve kişisel kanaatinden fazla bir önem taşımayan “*tarihçilerin kendi rahatları için sürekli birşeyler “uydurup” ... bu tip yetki aşımına da pek şaşırılmayalım: Lale Devri, Fetret Devri...*” (s.92) ifadesinin ilmi üslup ve birikimden hareket etmeyen bir yetki aşımı olarak konumlandırmak gerekir. Tarihi süreçlerin ayırıcı yahut baskın yönlerini ortaya çıkarmak tarihçilik maharetidir, bundan uzak olmanın bunu “uydurma” ile açıklama seviyesini getirmesi tarihçilik için problemlili ve kifayetsizdir zira “adlandırma” insanın ontolojik bir yönüdür. Kaldı ki bilhassa 19.yüzyıl ve sonrası için verilen bir “adlandırma” olan “*modern*” ve “*modern insan*”ı eserinde sıklıkla kullanıyor bulunmaktayken. Bu başlık altında olmasa da bu bahisde ifade edilmesi gereken diğer bir husus yazarın “*Tarih ilk olarak düzensizlik ve aksak ritim demek*” ifadesi edindiği uzmanlığı aşan hayli spekülatif bir yaklaşımdır çünkü bütün coğrafyalarda bütün tarihin bütün alanlarının bu spekülasyona uymayacağı sarihtir. Üstelik tarih araştırmacılarının alanları-ölkeleriyle, araştırdıkları konularla ilgili önemli yargılarını ve önerilerini yetki aşımı olarak konumlandırıp “*artık dünyanın tamamı için bir tarih bulunması gerektiği... modernitenin dinamosu Avrupa tarihi olduğu için Hint ya da Çin tarihinden bir olayın baz alınması şüphesiz söz konusu değil*” yargısında bulunurken. Kaldı ki “*bütün dünyanın tamamı için tarih bulunması gerektiği*” yargısını bütün uzmanların kabul etmeyeceği, olası bu buluşun da kabul göreceğinin şüpheli olduğunu ifade etmek gerekir İlâveten bütün dünyanın ortak etkilendiği olayın olabileceğini düşünmek -bu makale akademik olduğundan- safdillik olur ve tabii ki yetki aşımıdır.

Neden Tüm Kâşifler Batı’dan Çıkar? (s.109)

Bu başlık altında da yanlış bir soru olarak “*niçin bazı halklar diğer toplumların kültürüne ilgi duyarken bazıları içe kapanmayı tercih ediyor*” yöneltiyor ancak bu da anakronik çünkü 16. ve 17. yüzyılda halktan söz etmek mümkün olmadığı gibi “kâşif” olarak konumlandırılan Kolomb, Albuquerque’nin Müslümanlara keskin bir düşmanlık beslediği ve müslüman tüccar-denizcileri katlettiği bilindir (İnalçık 127-139) ve “kâşif”ler genellikle elçiler ve bireysel teşebbüslerdir, kıtadaki insanların ilgisi basılan eserler üzerine olup okuma eylemi neticesinde sempati duyduklarını iddia etmek güç olduğu gibi çoğu metin nefret ve önyargı taşıdığı bilindir (Bernasconi 2015; Buck-Morss 2011). Ek olarak 1648’e dek kendi içerisinde dahi Protestan-

Katolik tahammülsüzlüğü söz konusu ve “şeytanlaştırılmış Türk”, sürekli gerçekleştirilen Yahudi pogrom ve gettolarını, “küfre sapmış ve katledilmeleri mübah görülen Amerikan yerlileri-Kızılderilileri göz ardı eden bir genelleştirme söz konusudur. İngiltere için bu durumu Ferguson “*Asya’da iktidarı, Amerika’da toprağı, Afrika’da köleleri gasp etmişti. Yerli halklar vergiye bağlandı, soyuldu ya da yok edildi. Ama paradoksal biçimde kültürlerine büyük ölçüde hoşgörü gösterildi... incelenip beğenildi* (Ferguson 2017: 123) sözleriyle ifade etmiştir.

Portekiz’in “keşif” hareketini yalnızca “*hem taşıma masraflarını azaltacak hem tüccarların rotalarındaki Müslüman devletlere ödediği vergiden kurtaracaktır*” eskimiş sansasyonel tezini ortaya atar ancak bunlar bir yönüdür. Portekizliler hiç de Müslümanlarla temas-dışılık aramamış keskin bir düşmanlık göstermişlerdir (İnalçık 127-139). Amerika’ya taşınan kölelerle ilgili “*ucuz ama kalitesiz işgücünü sağlayacaktı*” (s.115) ifadesi bugün kolaylıkla kabullenilmeyecek bir metalaştırmadır. En önemli hatalardan bir diğeri 1204 İstanbul saldırı-işgalini “*bizzat din kardeşlerine saldırmak*” (s.118) olarak konumlandırmadır. Burada 1054 yılındaki ayrışmadan itibaren Katoliklerin gözünde imha edilmesi gereken sapkınlar olan Ortodokslar’ın (burada Doğu Roma) olduğu gerçeğini büyük olasılıkla görememektedir. “Latin külahı yerine Türk Sarığı”nı tercih ettiren en önemli olayı bu ifadeyle açıklamak da ayrıca ironiktir ve üstünkörüdür. Venedik’in bu eylemi Papalığın da onayını almıştır üstelik. Aynı hatayı “*Osmanlılar Türk Müydü*” başlığı altında Osmanlıların Anadolu’daki Ortodoks unsurlarla işbirliği-ittifakı konusunda yapar ki Ortodoksların Türk sarığını Latin külahına tercih etmelerinde ifade bulan bir olgusalıktır. Ayrıca yazar keşifleri artık pek de kabul görmeyen “*Müslümanların elinde olan ticaret yollarına alternatif bir yol bulmak için yapılan*” savıyla açıklayıp Maderia ve Azor adalarının keşfini de buna hamleder ki bu son çalışmalarla çürütülmüş, Okyanus yönündeki bulguların değerlendirilme çabası olduğu, deniz korkusunun aşılımaya başlanması olduğu ifade edilmiştir (Jourdain 1993). Buna karşın bir takım arayışların farklı maksatlı olduğu da bilinmektedir. Mesela Kolomb kendini adı dolayısıyla (Christo-fero: Mesih-taşıyıcı) İslâmiyet’e karşı çıkmaya yazgılı olarak görüyordu (Wiener-Hanks 2016: 30). Özetle bütün eylemlerin eylemcilerinin yegâne maksatla eyledikleri iddia etmek güç görünmektedir.

Yazarın hatalı bir yaklaşımla değerlendirdiği diğeri bir husus “*Müslümanlar Neden Ticaret Yapmaz*” (s.129) alt başlığı altında Hz. Muhammed’in bizzat ticaret yaptığı ve İslâm’ın ticarete önem verdiği olgusundan hareket ederek Osmanlıların ticarete önem verdiğini ispata çalışmasıdır. İslâm’ın ticarete önem vermesi bir olgu, sonraki İslâm devletlerindeki ticarete yönelik tutum apayrı bir olgudur. Dinlerin çıkış noktası ve peygamberlerinin tutumu sonraki

devletlerin-Müslümanların politikalarını şaşmaz bir biçimde tayin etmemiştir. Öyle olsa Papalığın engizisyon ile haçlı seferleri eylemlerinin tarihin çöplüğüne atmak, görmezden gelmek yahut Hz. İsa'ya atfetmek gerekir. Yine bu hususta İslâm'ın ticarete verdiği önemi kıyaslarken “*sürekli fakirliği ve dünyadan kopmayı öven Hıristiyanlığın aksine*” ifadesidir ki bu Hıristiyanlıkta bütün değil bilhassa Katolik mezhebinden bazı tarikatların görüşüdür ve Papalık da çoklukla bu görüş çerçevesinde eleştirilmiştir (Çalışkan 2018). “*İslam'da mistizmin bile Hıristiyanlıktakinin aksine dünyadan tam anlamıyla kopma anlamına gelmediği*” ifadesi de olgusal olarak geçerli değildir zira bu türden tarikat-tekkeler de olmuştur ve zaten “*dünyadan tam anlamıyla kopma*” varoluşsal olarak da nâmümkündür, mevzu da esasen dünyevî arzu, hırs, zenginlikten uzak kalmak ve uzlete çekilmedir.

Osmanlılar Türk Müydü? (s.139)

Bu konuda doğrudan eleştiriyi uygun bulmadığımı zira meseleye kısmen yabancı olduğumu belirtmeliyim. Ancak bu bölüm sonundaki ifadeye dair bir not düşmek elzem görünüyor. “*Timur ile Yıldırım Bayezid'in devletleri, maksatları ve coğrafyaları sebebiyle savaşmış bulduklarını ve bunu tarih ders kitabında yer almasının sorun olmayacağını*” ifade etmek²⁴ başka bir şeyken “*...aksi taktirde her ikisi de Türk olduğu halde Timur ile Bayezid'in birbiriyle kapışmasına hayıflanmak gibi saçma sapan analizler yapmaya mahkum kalırız*” (s.152) ifadesi tarih değerlendirmesi-tarih felsefesini saçma sapan olarak nitelendirmek bambaşka bir şey ve süfli bir tarih değerlendirmesidir. Zira bu türden çıkarım yazarın ifade ettiği “milli etki”den çok daha geniş yelpazelerde, bağlamlarda gelişen “biz”lik duygusunun neticesi olup örneği Türkiye ile sınırlı değildir. Erasmus, Leibniz gibi en bilinen isimler başta olmak üzere birçok Batılı âlim ve mütefekkir de Hristiyanların aralarındaki savaşın onlara zarar vermesinden hayıflanıp Osmanlıları güçlendirdiği ve bunlara son verilmesi gerektiğini ve onlar üzerine harekete geçilmesini savunmuş, planlar yapmışlardır. Leibniz Fransa kralına Osmanlılara saldırmasını salık vererek eylemlerinin Hıristiyan birliğine zarar verdiğini ifade etmiştir (Djuvara 2018, Antognazza 2013). Bu noktada etkilenilen yahut beğenilen görüş ve çalışmaların künyesi verilmeksizin başka bağlamlarda kendine mâl etmenin esas hayıflanılması gereken konu

²⁴ “*Timur da tüm devlet ve Türk devletleri gibi kendi devlet menfaatleri çerçevesinde hareket etmiş, düşmanları da tarihi-coğrafi durum gereği Türk devletleri olmuştur. Buna benzer bir durumu İtalyan yarımadasındaki Ceneviz, Venedik, Milano vb. devletler arasında, Ortaçağ Alman prenslikleri arasında, Rusya'da knezlikler arasında da görmek mümkündür. Devrin devlet anlayışı ve menfaatleri bu yönde olup bunu gerektirmiş iken bugünün milliyetçi –milli birlik anlayışı çerçevesinde tarihi yorumlatmaya çalışmak zihni bir çarpışıklığa yol açabilir.*” Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

olduğunu ifade etmek gerekir. Bu türden yaklaşımların içselleştirilememiş olduğuna delalet eden bir ifadesi de *Nerede Hata Yapmadık? Tek Dişi Kalmış Yedi Düvel Efsanesi (s.153)*²⁵ başlığı altında “Ankara Muharebesi’nde taraf değiştirenlerin Türk beyleri, sonuna kadar savaşanların ise bu Hıristiyan müttefikler olması, er meydanında dindaşlığın pek de bir manası olmadığını göstermekte” (s.154) çıkarımında görülmektedir; bu Türk beylerinin Osmanlıları rakip gören ve kuvvetlerine gönüllü katılmamış oldukları olgusunda kendini gösterir. Bundan bağımsız olarak bu yargı dönemin şartları statüko-konjontür, devletler arası ilişkilerinden soyutlanmıştır. Yazar “*tarih öğrencilerine.. dönemin şartlarını iyi anlamalarını salık veririz*” (s.190) der ancak kendi durumunu ne kadar değerlendirdiğini sorgulamak gerekir. Yine devletlerarası rekabet söz konusu olduğunda Katolik Fransa-Habsburglar /Venedik-Ceneviz /Doğu Roma-Sırp Despotluğu için de geçerli olmuş bir olgunun “*dinden bağımsız*”lıkla açıklanması esasen kişisel “dinî birlik” beklentisinden başka bir şeye işaret etmediği gibi geçmiş dönemlerde Papalığın beklentisinden farkı yoktur. Buna benzer bir örnek Karlofça’ya dek vuku bulan ittifakı “*bunun din-ü diyanetle hiçbir alakası yoktu*” (s.155) indirgemesiyle açıklamasıdır. Hükümdar-yöneticilerin haçlı dürtüsünden çok mevcut olanak ve şartlarla karar alıp eyleme geçmesi yahut geçmemesi ayrı bir olgu, bu sefere katılan savaşçıların bu duyguyu hiç taşımadıklarını bunca kesin iddia etmek apayrı bir olgu, tarihçinin inanç-ölçer olmadığını görememektir. Üstelik savaş sırasında Avusturya ordusuna “*bütün Almanya’dan ordular, İsveçliler, İspanyol büyükleri, Fransız markileri, İtalyan kontları, İngiliz lordları*” iştirak etmişlerdi (İnalcık 2015: 223). Ayrıca yönetim düzeyinde dahi aralarındaki husumete rağmen Sobieski ile Habsburg imparatoru arasında müttefikliği Papalığın Katolik birliği maksadıyla tesis ettiği de kaydedilmiştir (İnalcık 2015: 190). Bu başlık altındaki diğer sorunlu yaklaşım bu sayfaya dek savunduğu yeniçeri isyanlarını ve reformlara karşı çıktıklarını da göz ardı ederek “*isyanlar, reformlara karşı direnişkarşısında bir Hıristiyan ittifakı olmamasına*

²⁵ Bu başlık altındaki “*Sanayi Devrimi Öncesi Batı ve Osmanlı*” alt başlığı altında 154 ve 155.sayfalarda ilk dönem Osmanlı-Haçlı savaşları olarak literatürde yer alan ancak kendi tez çalışmamda başta Niğbolu muharebesi olmak üzere Haçlı seferi olmadığına dair son yapılan bir tez yazar tarafından “*haçlı seferini andıran durumlar*” ifadesiyle kendisine mâl edilmiş gözüküyor. Zira başta Kenneth Setton olmak üzere Halil İnalcık ve Feridun Emecen dahi özellikle Niğbolu seferini son Haçlı seferi olarak kabul etmiş, söz konusu çalışma ise olgulara dayanarak ne kadar haçlı seferi olabileceğini sorgulayarak olmadığını ileri sürmüştür. Yazarın hangi kaynağa dayanarak “andırdığını” kaynakçada verilen eserlerden çıkarsamak mümkün değildir zira söz konusu konuda yapılmış ve bu tezi savunan son çalışma zikredilmemiştir (Çalışkan, 2018). Papa Pius’un Sultan Mehmed’e gönderdiği mektup hususunda “Fatih de sünnet ol demiş” düzeyinde tartışılan mektuba dair ifade çözümlemesini yapan eserde tebaaya kullanılmayacak ifadelerin Padişah’a din değiştirmek için kullanılmasının yerinde olmadığı ifade dillmiştir. Yazar bu sava yakın bir söylemi de bir televizyon programında kendine mâl ederek gönderilmediğini çıkarıyor. Bu ifadelerim safsata kabul edilip reddedilse dahi garip olan birçok dil bilen yazarın bu ilmî buluşlarını bu dillerde makale olarak yayınlamak yerine televizyon programı yahut popüler kitabında kullanarak heba ediyor olması olsa gerek. Hayfa!

borçluydu”(s.161) tanımlamasındadır. Ancak Haçlı Seferleri sırasında dahi Avrupa devletleri (ve Müslüman devletleri) arasında rekabet ve anlaşmazlıklar bulunduğunu not ederek 19.yüzyılda da Avrupa devletleri arasında rekabetlerin ve anlaşmazlıklarının bulunduğunu ve Osmanlı topraklarının paylaşımı hususunda da anlaşmazlık-rekabetleri bulunduğunu vurgulamak açıklayıcı olur. Haçlı seferleri döneminden beri tarihte pek de olmamış Hıristiyan/Müslüman devlet birliğinin olmaması Osmanlı toprakları üzerinde eylem ve planlarının olmadığına kanıt teşkil etmez. Aksi halde en keskin biçimiyle 1.dünya savaşı öncesi yapılan paylaşım anlaşmalarının, Anadolu’ya gönderilen işgal kuvvetlerinin başka hangi hususa kanıt olduğunu da bulmak gerekir.

Bir Kızılma Sorunsalı: Viyana ve Roma’yı Alsak Ne Olurdu? (s.169)

Yazarın kadın sultanlar ve “sembolik” sultanlık konusuna benzer “yekpare ve indirgemeci” bakışına kitaptaki bir diğer örnek yukarıdaki başlığı taşıyan 9.bölümdedir. Yazar sorduğu bu soruya cevaben verdiği Türklerin buradaki kültürden etkilenemeyecekleri cevabı yine bütün tarihte var olan radikallerin dikotomik anlayışını dışa vuran bakışın keskin çizgilerinden neşvünema bulan değerlendirmeleri çağırıştırır. Türk boyları İran, Mezopotamya’ya geldiklerinde İslâmiyet’in bir anlayış-mezhebi değil hemen neredeyse bütün mezhep-tarikatlarını kabul edenleri olmuştur. Osmanlılar özellikle Kanuni döneminde belirginleşecek biçimde Sünnî anlayışı temsil ederken heterodoks unsurlara karşı çıkmıştır (Ocak 2014: 159-235). Üstelik sadece İslâmiyet dinini değil “Karaman Türkleri”nde olduğu üzere Ortodoksluğu kabul etmiş olarak mübadeleye kadar varlık sürdürmüşlerdir. Osmanlı yönetimi Sünnî inanış ve politikadayken tebaasının önemli bir kısmını da Şiiiler oluşturmuştur ve Kanuni dönemine dek “Heterodoks” unsurların nispeten serbest yaşam sürmesi olgusu mevcuttur (Ocak 2014: 159-235) ve bazıları Hz. İsa’ya üstünlük atfetmişlerdir. Bütün bunlar bu coğrafyaya meskûn olunmasıyla kültürün çeşitli kabullerle içerisine girildiğini göstermektedir. Elbette 2. Mahmud ile başlayan keskin modernleşme hareketlerine insanların bir kısım adapte olurken başka bir kısım ise karşı olmuştur. Kültür bir tarafından Mehmed Âkif, Ziya Gökalp’i yetiştirirken diğer tarafından Beşir Fuat, Abdullah Cevdet’i ve birçok varyantı beslemiş, ortaya çıkarmıştır. Bir cihete bakıp diğerlerini gölgede bırakmak yahut görmemek tarih yazımı için büyük bir sıkıntı teşkil eder. Bir kültür dairesine girmeden neticelerini ölçmek tarihçilerin mugalata kuyusunda susuzluğa düşmesinden başka bir anlam taşımaz. Yahudiliği kabul etmiş Hazarlardan Türk kökenli olduğu ifade edilen Slavlaşmış Türkler ve Reform adı verilen hareketlerden önce Katolik Macarların Türk kökenli oldukları ise uzmanlık alanım olmasa da yine tarihi olgular

olarak yer etmektedir. Bütün bir insan toplumu yahut kültür dairesinin aynı tepkiyi vereceğini iddia etmek güçtür. Olmuştan hareketle çıkarım makul gözükse de olmamışa ve evveline de bakmadan bugün olmamış olmasından hareketle zaten olmazdı demek kitabın ifade ettiği tarihe kaliteli bakışa örnek teşkil ettiğini savunabilmek pek mümkün değildir. Üstelik İtalyan yarımadası ile Viyana çerçevesinde Avrupa'nın ilgili yüzyıllardaki siyasi durumlarına dair bilgiler ciddi noksanlıklar arz etmesi dolayısıyla çıkarımlar da bunlardan etkilenmiştir. Olaylar üzerindeki “böyle olsaydı” çıkarımlarını kültürel dolayısıyla geniş kesimleri kapsayan süreci “yalnızca bir dünya görüşü- yaşam biçimi var olurdu”ya getirmek de ayrı bir yaklaşım sorunudur. Buna benzer bir yargısı başka bir bahiste “*İnsanların önce kendilerinin sonra ait oldukları cemaatlerin ve en sonunda da.. millet gibi grupların çıkarlarını düşündükleri*” (s.27) ifadesindedir ve esasen bazı grup ve özellikle Osmanlı hanedanı için kullanılabilirse de²⁶ bütün tarihe teşmil etmek uygunsuz gözükmektedir. Çünkü burada bazı cemaat ve hanedanlar için kullanılabilir bu ifadeyi “insanların” olarak almak da tarihsel olarak hatadır, yazarın ifade ettiği “bir tür” insandır yoksa tarihte gazalara, haçlı seferlerine, köylü isyanlarına ve her türden idealist eylemlere gerçekten alturist bir dürtüyle iştirak etmiş olanları görememek yahut görmezden gelmektir. Bu ifadesine karşılık olabilecek tamamıyla zıt “*tarihteki insanlar daha az rasyonel ve çıkarıcıydılar*” (s.33) teşhisinde bulunmuştur. Üstelik bu ifadesi de uzmanlığını aşan bir genellemedir. Bugünün bütün insanları daha rasyonel ve menfaatperest denemeyeceği gibi tarihteki insanların tamamı için de az rasyonel ve alturist denemez. Bu ifade uzmanlığını aşan kültürle, sosyolojiyle, tarihle pek de ilgisi olmayan bir spekülatif bir yargı olmaktan fazla bir anlam ifade eder görünmüyor. Bu başlık altında yazar “*Avrupa tarihinin kavramlarını Doğu'ya uygulamaya pek hevesliler*” (s.181) olarak işaret ederken içselleştirilmemiş bir etkilenmeyle olduğunu düşündürecek şekilde giriş bölümünde 19.yüzyılın perişan edilmiş “proleterya” ifadesini bugünün bir takım çalışanlarını nitelemek için “penceresiz ofislerde..” cümlesini kurabilmektedir. Bugün işçi sınıfını tanımlama için, Türkiye'deki işaret ettiği sınıfı tanımlamak için içerisi ve durumu 19. yüzyıl imgeleriyle dolup taşan ve durumları pek daha kötü marxist tarih yazımının ayırıcılığı, imgelemine taşıyan “proleterya” kavramını kullanmak yeterince uygun değildir. Tarihteki proleterya'ya şüphesiz “penceresiz ofis” lüks gelecektir. Bu başlık altında verilen hatalı bir bilgi Rönesans İtalya'sında gelişen sanatın ve sanatçıların “*Papa'nın Roma'sından*” çıkmadığı (s.187) ifadesidir. Çünkü öncelikle Papalık bu hareketlere oldukça fazla iştirak etmiş, Michalengelo, Lorenzo Valla başta olmak üzere birçok sanatçı,

²⁶ “Osmanlı padişahı; klasik döneminde görüleceği gibi önce kendinin ardından hanedanının ve ardından devletin var olması, güçlü ve hâkim olması düşüncesindedir. “

Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

hümanisti finanse etmiş ve İstanbul'un fetih yılında bu türden arayışlarda olduğu için eleştirilmiştir. Yazarın ifade ettiği Sistine Şapeli başta olmak üzere birçok eseri Papa 2.Julius Michalengelo'dan istemişti ve onu ünlendiren eserleri bu vesileyle ortaya koymuştu (Wiesner-Hanks 2016: 213-217; İnalçık 2012: 58-67). Üstelik birçok Papa ağaç kabuğundan çıkmamış bu sanatı destekleyen İtalyan soylu ailelere mensupken kardinal-Papalığa seçilmişlerdir (Çalışkan 2018).

İstanbul'un Fethi ve Etrafında Dönen Efsaneler (s.191)

Yazarın vurgulanması gereken, göze batan tarih metodolojisinden uzak bir diğer yargısı İstanbul'un fethi konusundaki hadisin olmadığına kanıt getirme yöntemidir. Yazara göre buna kanıt Muaviye'nin böyle bir hadisin siyasi emellerine uygun olarak değerlendirip sefere çıkmamasıdır (s.205). Buna karşın bu yönde iki sefer vardır (URL-4), ancak olmasa dahi içerisinde bulunduğu topraklarda konumunu yerleştirmeden meşruiyetini İstanbul'da kurma arayışına girmesi sadece yazarın beklentisidir, içinde bulunulan şartlarda düşünülmesi dahi mümkün olmayabilir, hâkim olduğu topraklarda tesis etmesi dönemin şartları ve teknolojik seviyesince daha beklenirdir. Bu bir yana bugün Türkiye'de bir kesim Kudüs, bir kesim Doğu Türkistan'a müdahale isteği taşıyor ve dinî-millî gerek olarak görüyor ancak tarihî şartlar ne kadar mümkün ki Muaviye de devleti- meşruiyeti sallantıdayken İstanbul'a fetih gerçekleştirebilirdi? Bugün gerçekleştirilmemesi gerçekten bu bölgelerin umursanmamasından, millî, dinî hissiyat yokluğundan açıklanamayacağı gibi o gün de şartların elvermeme olanağını düşünebilmek gerekir. Ancak yazar başka bağlamda bu türden unsurların göz önünde bulundurulmasını ifade ederken (s.190) bulundurmamayı “*Osmanlı vakanüvislerini andıran edebi güzellemler olmaktan ileri gidemeyeceklerdir*” olarak tanımlar. Esasen bu yaklaşım da metodolojik olarak problemlidir zira kronikler için “edebi güzellemler” ifadesi kifayetsiz bir konumlandırma olduğu gibi Osmanlı vakanüvislerinin kendi kültür ve çağı bağlamında, anlayışında tarih yazdıklarını gözardı ederek bugünden hareketle değerlendirmektir çünkü yüzyıl sonra bugünün tarih yazma anlayışını kifayetsiz bulunmayacağına herhangi bir güvencesi yoktur. Yani yazar bahsettiği ama içselleştirememiş bulunduğu anakronizmden bu kez tarih yazımı hususunda muzdariptir. Avrupa'da da tarih yazımının henüz “modern” parametrelere sahip olmadığını, 19. yüzyılda Ranke ile başlayan sürecin gelişimi olarak ortaya çıktığını bilmiyor yahut bilmezden geliyor ancak her iki durumda da sorunlu bir konumda bulunuyor. Bu tür bir yaklaşım 16.yüzyıl devletini-yöneticisini laik olmamakla suçlamak kadar anakronik (yahut tarih metodolojisine yabancı olmak) bir yaklaşımdır. Diğer yandan “*modern*”

ilmin bizlerden Selaniki ya da Naima'dan daha fazlasını talep ettiği” (s.190) ifadesi doğrudur ancak 15-19.yüzyıllarda da talebin-yazımın o kültür dairesinde şekillendiği, talep ettiği gerçeği söz konusudur.

Bu başlık altındaki diğer bir hata “*kurumların, sistemlerin ve sayıların daha sahneye çıkmadığı yıllar*” (s.192-193) olarak 1300 yıllarını işaret etmesidir. Henüz kurulmakta olan bir devletin gelişmiş kurumlarıyla teşekkül edemeyeceği aşikârdır ancak sistemler ve sayıların bu tarihlerde olmadığını iddia etmek bilgi birikimi açısından zordur. Osmanlı kroniklerinde bazı kısımların bulanık yahut bulunmamış olması bu unsurların bulunmadığını ifadeye kifayet etmez. Kaldı ki Osmanlıların tarih, sistem bilmez çayır hayvanı gibi gelip devlet kurduklarını düşünmek güç, kronikler de Selçukluların uca yerleştirdiğini yazar ve Anadolu'ya, Doğu Roma sınırına gözleri bağlı geldiklerini düşünmek için bir sebep olmadığı gibi belli bir kurum, sistem, sayılardan gelip, yenilerine de derç ettikleri açık. Yazarın sayıların sahneye çıkmadığı yıllardan kastı muğlaksa da Tevrat'ın beş binleri bulan-geçen yüzyılları hesap ettiğini belirtmek gerekir. Bundan daha önemlisi Osmanlı kroniklerinin 1299 yılında bir berat geldiğini kaydetmesi “*olmayan*” nasıl ifadesi olabilir? Osmanlı kısmı muğlaksa da Abbasi halifelerinin diğer bazı devletlere hil'ât ve berat gönderdiği de bilinir. Osmanlı hususu muğlaklık taşır ancak “*olmayan*”lık durumu söz konusu değildir.

Bu çalışmada kitabın sonraki kısımlarını yetkinlikle ele alınamayacağı düşünüldüğü için uzmanların tetkikine bırakmamayı yerinde bulunmuştur. Bununla birlikte ağırlıkla tıpkı Osmanlı vakanüvislerinin yaptığı gibi daha önceki başarılı araştırma neticeleri ve konunun uzmanlarının ortaya koyduğu bilgilerin tekrarını içerdiğini belirtmek ve modern okuyucunun bunu mu beklediğini sormak gerekir.

Çalışmada bu noktaya kadar eserin kritiği yapılmaya çalışılmıştır. Burada da bazı takdire layık noktaları vurgulamak, yazarın değerlendirilmesi elzem bazı ifadelerine de yer vermek gerekir ki bunların başlıcaları bu biçimde sıralanabilir: “*tarih metodolojisinden bihaber amatör kalemlerin insafına bırakılmayacağı*” (s.235), “*yazmanın metodolojik gereklere uymama özgürlüğü vermediğini*” “*akla gelen her saçmalığı argüman diye yutturmasına karşı çıkmamız gerek*” “*indirgemeci fikirlerin beynimizi iğfal etmesine de müsaade etmemeliyiz*”, “*tarafgir amatörlerin safsatalarını tercih etmemeli*”, “*Bir takım Osmanlıca kelimelerin tek katmanlı fikirlerin arasına serpiştirilmesinin ilim değil edebiyat olduğunu anlamak şart*”, “*yeterli bir çalışmayla bir konu üzerine her şeyin bilinemeyeceği*” (s.247-248). Bununla beraber son ifadedeki Osmanlıca kelimeler ibaresinin Latince, İngilizce, Fransızca kelimeler için de geçerli olduğunu ve onları edebiyat sınıfından çıkarmadığını şerh düşmek gerekir. Tarih

“koleksiyonerlik ya da antikacılık gibi bir hobi değil” ifadesinin ise uzmanlığını aşan kişisel bir kanaat olduğuna işaret etmek gerekir zira tarih ve tarihin bir yönü koleksiyonerlik ve antikacılıktır, sosyolojik bir olgu olarak da olagelmıştır, bir uzmanın kabul etmemesi hakikat değil tutumudur. Bu ifadeler ise tutumunu hakikat olarak konumlandırmaktır ki ehil bir tarihçinin vasıfları arasında aranıp gösterilmemektedir. “Liyakatsiz muhterislerin işini zorlaştırabilmek” de diğer önemli bir tespit ve maksat olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

SONUÇ

Tarih ilmi ile akademik anlamda ilgilenmeye başladığımda dikkatimi çeken ilk hususlardan biri ünlü bir tarihçinin tarih ile ilgili hemen her konuda ve program, sempozyum gibi etkinliklerde baş konuşmacı olarak ağırlanması olmuştur. Üstelik ilgili konuda uzmanlık ve doktorasını almış dahi olsa söz konusu uzman yerine handiyse “tarih ataşesi” muamelesi gören söz konusu zata öncelik verilip taltif edilmekteydi ve ediliyor. Söz konusu ataşenin ekseriyetle öne çıkarılan vasfını ise çok dil bilmesi oluşturuyor. Bilhassa arşiv araştırması olmak üzere tarih araştırmaları literatürü için önemi gözardı edilemeyecek bu vasıf ise çoklukla bu maksat değil kişisel ün için kullanılmış gözüküyor zira bolca çıkan eserleri tahkiki olmaktan uzak “ravî eydür” anlayışında yapılmış çalışmaları aktaran mahiyette. Ele aldığımız bu çalışma da bu tarık üzere hazırlanmış görünüyor ve handiyse bir postnişin ortaya çıkmış, bunun da acemiler için hayret uyandırmaması neredeyse mümkün değil. Tarihteki yanlış sorulara doğru cevap verme iddialı bir eserden yapılmış çalışmalara şerh eklemekten fazlasını beklemek şahsımın hatası olsa gerek. Tarih felsefesi ile ilgili yüksek lisans tezimde tarih felsefesi ve metodolojisine dair bilip kullandığımız ne varsa hâlâ Batılı araştırmacılara ait olduğunu ve bunun tadil edilip geliştirilmesi gerektiğini en önemli vargım olarak kaydetmiştim ki ütopyayı beklediğimi esfle fark etmeye devam ediyorum. Bu kadar iddialı ve övünçle reklamı yapılan bir çalışmanın dahi herhangi bir geliştirme yahut yeni bir netice, bir yaklaşım bakımından fakir olması ise şaşırtıcı değil zira bir tür postnişinliğin hüküm sürdüğü gerçeği câyıhayret yaratmaz oldu da koparılan bu gürültüdür esas değerlendirilmeye ihtiyaç duyan. Üzücü olanı ise ülkemizde efdaliyet iddiası güden bu türden eserlerde tarih metodolojisinin tezyinat işlevinden fazlasını göremiyor oluşu. Bu da modernleşmeye çalışan bir ülkede tarih ilmi konusunda vahamet kesp eden durumu işaret ediyor zira metodolojiye eklemeler bir yana kullanma konusunda dahi tekâmülün yeterince olmadığına bu eser örnek teşkil ediyor. Esasen garâbet de bu noktada başlıyor zira bu efdaliyet

iddiası tarih araştırmaları konusunda ünlü olmayan yerli başarıları bir şekilde kendine mâl ediyor, ekran avantajıyla deruhte ediyor, kaynak vermekten imtina ediyor zira bu kadar meşhurken zatinin başaramamış olmasını kabullenemiyor, kendine ait olmayan tespitleri hâbis bir egonun girdabında ıztırârî olan kaynak göstermeyi ihtiyarî kabul ediyor. Bazı tarihî olguları, yapılmış araştırmaların neticelerini araştırma yahut olguya dayanmadan kanaatlerinin gerisine itiveriyor. Bu çalışmada ve çalışmanın yazarında olan da tam olarak bu evleviyet iddiasının tezahürleri, indî eyleyişleri. Hayli önemli olgulara “indirgemeci” yaftasını yapıştırarak kişisel kabulleri olgusalıkları oldukça cılızken öne çıkarıp tarihî hakikatler olarak göstermesi ve sağlamlığına güvendiği tezlere uygunsuz örnekler göstererek kanıtlama girişimi bu eserin en önemli zaafları olarak ifade edilebilir ki metin boyunca önemli zaaflara işaret edilmeye çalışıldı. Bölümler farklı konularda olduğu için gözden kaçması muhtemel zaafı ise yazarın eleştirdiği birçok hataya kendisinin de sahip olması yani tekdüzelik, indirgemecilik, anakronizm, amatörlük, metodolojik gereklere uymama.. gibi.

Modernleşme sancılarını taşımaya devam etmekten ve siyasî söylemlerde kullanılmasından dolayı tarihin çeşitli tandanslarda yorumlandığı ve kimlik tanımlamasında ayrılmaz bir öğe olarak kemikleşiği ölkemizde tarihin bunca teveccüh görmesi popülerleşmesini ve bu türden eserlerin ortaya çıkmasını kısmen açıklıyor. Ancak açıklanması gereken (bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi) düzeysiz kıyaslar, başarısız disiplinler-arası çalışmalar, yetkin olmayan metodolojik uygulamaların geçmişi anlayıp anlamlandırmak için anlamlı neticeler veremezken neden eleştiri mekanizmasının çalışmadığı yahut çalışamadığıdır. Neden Türkiye’de popüler olan tarihçiler tarih metodolojisini yetkinlikle kullanamamakta, yaklaşım ve çözüm geliştirememektedir de popüler tarih eserleri sağlıklı bir tarih algısı aşılayamamaktadır belki ke öncelikle bu probleme çözüm üretmek gerekmektedir. Araştırmalarını hakikat iştiyakıyla yapmış biri olarak bu eserin okunması yahut okunmaması yönünde bir tavsiye-yönlendirmede bulunmayı ise haddim olarak görmediğimi ifade ederek tamamlamayı gerekli görüyorum.

KAYNAKÇA

- Aksan, V. H. (2017). Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870, Gül Çağalı Güven (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Antognazza, M. R. (2013). Leibniz, Orhan Düz (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Başer, S. (2019). The London Gazette'de İran (1665-1747), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bernasconi, R. (2015). Irk Kavramını Kim İcat Etti?, Zeynep Direk (Haz.). İstanbul: Metis.
- Black, J. (1987). English Press in the Eighteenth Century, London & Sydney: Croom Helm.
- Buck-Morss, S. (2011). Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih, Erkan Ünal (Çev.), İstanbul: Metis.
- Çalışkan, S. (2018). Osmanlı Papaları 1302-1622, Ankara: Gece Akademi.
- Çavuşoğlu, S. "Kadıızâdeliler", "KADIZÂDELİLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler> Erişim Tar: 19.05.2021
- Djuvara, T. G. (2018). Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje, Pulat Tacar (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ferguson, N. (2017). İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı, Nurettin Elhüseyni (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi.
- Fraze, C. (2009). Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923, Cemile Erdek (Çev.), İstanbul, Küre.
- Hanson, V.D. (2003). Batı Neden Kazandı?, Ali Çakıroğlu (Çev.), İstanbul: Aykırı.
- Housley, N. (2016). Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi, Mehmet Moralı (Çev.), İstanbul: Alfa.
- İnalcık, H. (2012). Rönesans Avrupası, İstanbul: İş Bankası.
- İnalcık, H. (2015). Devlet-i Âliyye, C.3 İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Jourdain, M.M. (1993). Avrupa ve Deniz, Muhittin Kargın (Çev), İstanbul: Afa.
- Kara, Y. (2010). Osmanlı'da Kadın Saltanatı, İstanbul: Yeditepe.
- Konvitz, J.W. (1978). Cities and the Sea: Port City Planning in Early Modern Europe, Johns Hopkins University Press.
- Kütükoğlu, B, "Murad III", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iii> Erişim Tar: 19.05.2021
- Labarre, A. (1980?) Kitabın Tarihi, Galip Üstün (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Millas, H. (1994). Yunan Ulusunun Doğuşu, İstanbul: İletişim.

- Ocak, A. Y. (2014). Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Pamuk, Ş. (1999) Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Peirce, L. (2012). Harem-i Hümayun, Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı.
- Quataert, D. (2004). Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Tilly, C. (2015). Avrupa'da Devrimler 1492-1992, Özden Arıkan (Çev.), İstanbul: Alfa.
- URL-1: <https://www.britannica.com/biography/Catherine-de-Medici>
- URL-2: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>
- URL-3: <https://www.britannica.com/place/Le-Havre>
- URL-4: <https://web.archive.org/web/20170825210254/http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik34.html>
- Wiesner, M. E. (2016). Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Hamit Çalışkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Zinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 3 Nilüfer Epçeli (Çev.), İstanbul: Yeditepe.

